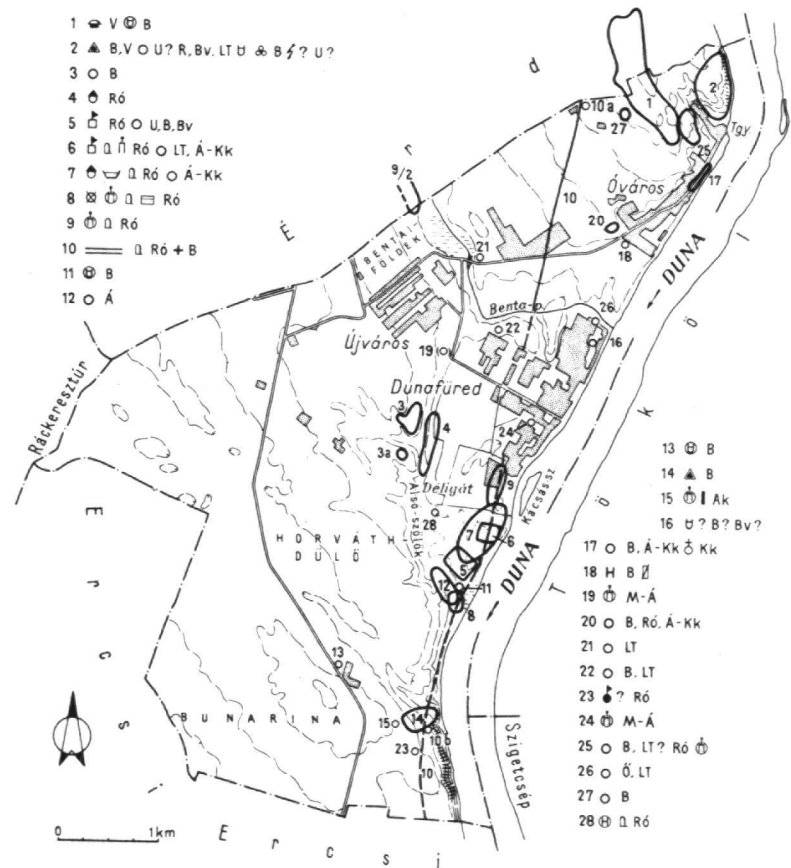

**27. SZÁZHALOMBATTA (budai járás, 2793 ha)
(1950-ig Fejér megye, adonyi járás, 1970-től város)**

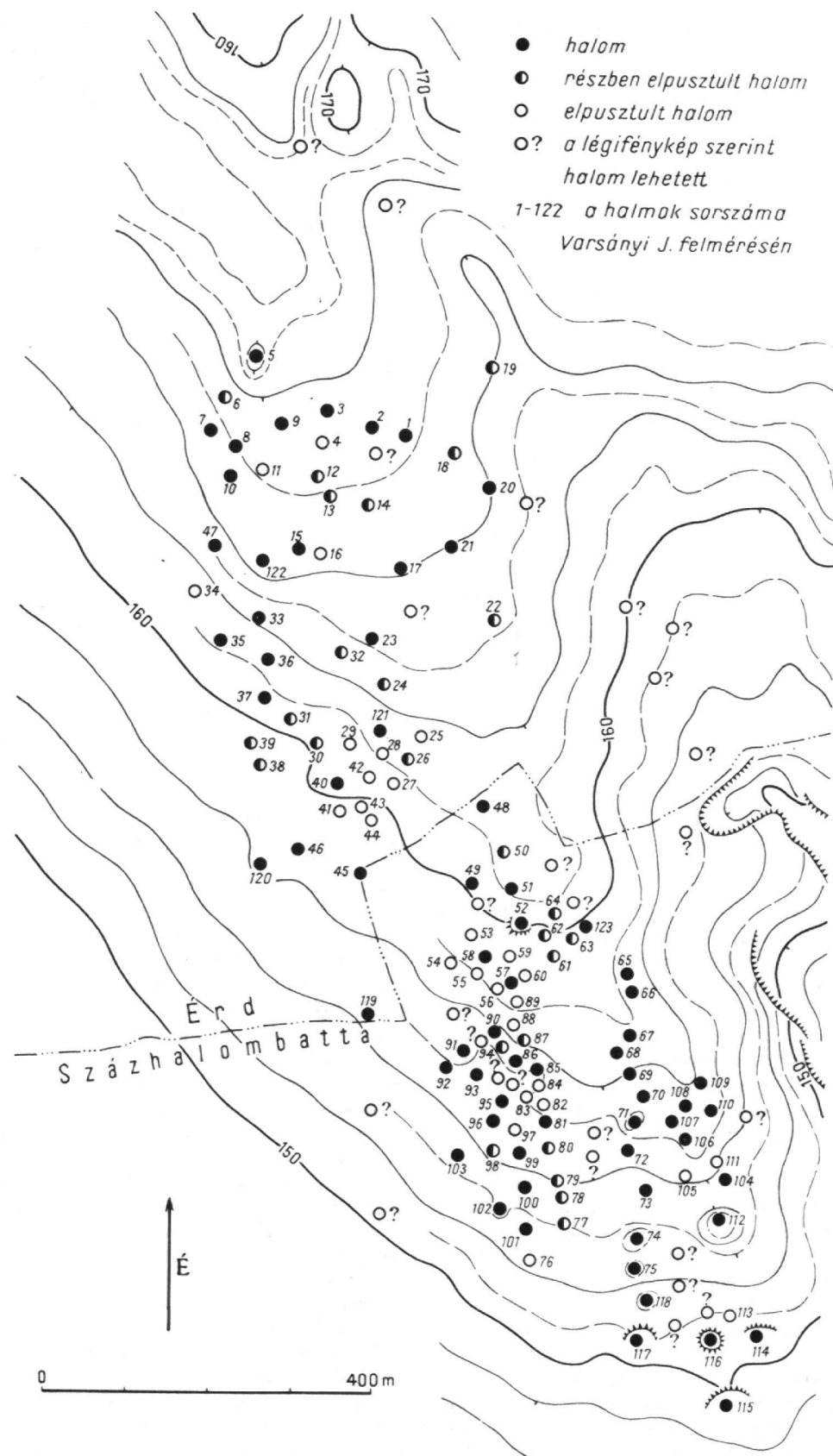

Az Északi-Mezőföldre tartozó Érd-battai- és az Ercsi-táblarögöt a Százhalombatta alatt Dunába folyó Benta-patak választja el egymástól. A lösztakaróval fedett táblák 100–170 m magasságban helyezkednek el, K-i, Dunára néző szélüket 30–60 m magas, meredek lejtő határolja. A Benta torkolatától D-re nagyobb ártéri síkság van. Százhalombatta határának nagy része beépített terület, különösen nagy helyet foglalnak el a Dunai Kőolajipari Vállalat létesítményei. A szántóföldeken kívül szőlők, gyümölcsösök és a Duna melletti meredek lejtőkön erdők találhatók.

27/1. SZÁZHALOM: ⊕ V ⊕ B Ő

A Duna melletti lösztábla Ny és D felé enyhén lejtő részén mintegy 1200 × 300 m-es területen, Érd és Százhalombatta határán fekszik a Dunától egyik legnagyobb halomsírmezője, ahol Varsányi

János 1847-ben még 122 halmot tudott felmérni.¹ A területet ábrázoló légifénykép és a felmérés összevetésével, valamint a tüzetes helyszíni bejárás eredményeként sikerült megállapítanunk, hogy Varsányi János meglepően pontos munkát végzett, csupán egy halom (123. sz.) került el a figyelmét. A részben szántóföldön, részben pedig szőlőkben és gyümölcsösökben emelkedő halmok közül ma 91 ismerhető fel a terepen. Magasságuk 0,2–5,0, átmérőjük 10–60 m között váltakozik, többségüket erősen szétszántották, a mindössze 40–50 cm magasak a leggyakoribbak. A teljesen elpusztult halmok általában felismerhetők a légifényképen. Ezen 23 olyan elszíneződést is megfigyeltünk, amelyről nem tudjuk eldönteni, hogy már 1847-ig teljesen elpusztult halmokat jelölnék-e, vagy természetes eredetűek. (26. kép, 57. t., 58. t. 2.)

26. kép. Százhalombatta. 27/1. sz. lelőhely, kora vaskori sírhalmok (Varsányi János felmérését légifényképpel összevetette és a helyszínen ellenőrizte Torma István és Virágh Dénes)

Az impozáns halmok korán felhívták magukra a figyelmet. Anonymus szerint a Pannónia D-i részének meghódítására induló Árpád első nap a százhalom táján (versus centum montes) ütött tábor.² Kézai Simon 1283 körül írt krónikája szerint a hunok vereségével végződő tárnokvölgyi ütközet Potentiana város és a Százhalom (Zázholm) közelében zajlott le.³

A későbbi krónikások által is átvett történet alapján a halmokat a hunok sírjainak tartották a XIX. század közepén is.⁴ Régészeti kutatásuk is ennek jegyében indult meg. 1843 előtt Horváth István történettudós „e sírhalmok közül néhányat felnyitattott, de csontokon s néhány vasdarabokon kívül egyebet nem talált”.⁵

Luczenbacher János 1847-ben négy halmot „lékeltetett meg”. A 30. sz. *halomban* (mag.: kb. 2,4 m) három „jelkő”, a halom alján pedig élére állított lapos kő volt, mellette feküdtek a hamvak, faszéndarabok, réztöredékek, egy „egyágú vasnyílcsúcs”. Cserepek az egész halomban szétszórta hevertek. A hasonló magas 40. sz. *halomban* is három jelkő volt, a hamvak, réz- és vastöredékek, vasnyílcsúcs, karika egy kitapasztott sárga agyagréteg fölött, a cserepek pedig mindenütt elszórva hevertek. A hasonló magasságú 29. *halomban* is hamvak, kevés réz, oldalvást elporladt famaradványok, szétszórta heverő cserepek voltak. A közel 4 m magas 73. *halom* tetejét korábban lehordták, „... földszint a halom közepén ... nagy gödör ... hordott földből körülötvölve s kövekkel kirakva ...”. A kövek és a föld között famaradványok feküdtek. A sírban sok hamu, faszén, rézdarab és megolvadt réz, vas, egy db üveg (?) és csontszerek töredékei voltak. „A tömördek elszórt cserepekből egyedül két csészét és két edényt bírtunk összeállítani.” Luczenbacher János — aki ennek az ásátásnak a hatására változtatta nevét Érdyre — a feltárt sírokat még hun koriaknak tartotta. A leletek állítólag az MNM-be kerültek, de ott nincs nyomuk.⁶ Ugyancsak 1847-ben három további halmot is feltárt. A közel 4 m magas 122. *halom* felső részét az újkorban megbolygatták. „A halom közepe egymásra halmozott nagy kövekkel volt a földszíntől fölfelé nem éppen szabálytalanul megrakva...”. A kövek között „... nagy széndarabok és sok hamu között megégetett tetemek, apró réz és vas töredékek jöttek elő, kevés verhenyős, de nagy mennyiségű barna cserépdarabok mindenütt, szarvascsontok pedig csak itt-ott szétszórva voltak láthatók”. A 3 m magas 41. *halomban* az egymásra rakott kövek között „... megégetett tetemek, réz és vas töredékek, sok rendetlenül elszórt barna cserép és famaradványok tüntek elő”. A 28. *halom* is közel 3 m magas volt, benne a kövek között nagy széndarabok, hamu, hamvak, réz- és vas-töredékek, vastag barna cserepek, csigahéj vagy kagyló és barna cserépcsedarabok voltak. Ezeket a sírokat Erdy János már a rézkor és a vaskor közötti átmeneti korszak emlékeinek tartja.⁷

1866 májusában Rómer Flóris vezetésével keresztárokkal tárták fel a 120. sz. *halmot*. A mintegy

5 m magas halomban a kőborítás alatt és az árkokban vörös és fekete, valamint grafitos cserepeket találtak. 2,5, illetve 4 láb mélyen egy-egy „ülő csontváz” is előkerült.⁸ Rómer Flóris egy előadásában ebből az ásátásból származó „medgyeszinű, grafit-meanderekkel díszített érdei edényeket...” említ.⁹

1873-ban Kereskényi Gyula, érdei plébános számolt be 1872. évi feltárásáról: „A száz halmok kettejét is megásattam, abban jelkövek, széndarabok, hamu és vasdarabokon kívül másra nem akadtam.”¹⁰ 1874-ben viszont ugyanerről az ásátásról azt írja, hogy „... vas és rézdarabok legnagyobb mennyiségben alul, de a rétegek között is találkoznak, nevezetesen: veres rézből nyílhegyek, csatok, sarkantyúk, gombok, törött lózablák, kantárékek, szegek, karikák, fekete finom fényezésű edények...”¹¹

Az 1876. évi régészeti kongresszus alkalmából Csetneki Jelenik Elek további két halmot tárt fel a lelőhely D-i szélén. A 2,75 m magas, 14 m átmérőjű 12. *halom* D-i részén egy elmeszesedett, apró csontdarabokat és hamut tartalmazó nagyobb cserépedényt találtak. A halom Ny-i részében is feküdt faszén és cserepek között egy edény. A halom kőborítása alatt korhadtt és égett fadarabok között találtak egy grafitmázzal borított tálkát, vasvésőt, két vaskést, egy bronz gombostű részletet s egy „... bronzból készült két csülleggel díszített boglártöredéket...”, két ép és egy töredékes, 4—5 cm átmérőjű vaskarikát és sok elszórtan heverő, részben grafitmázas edénytöredéket. „... Egy kést s a vésőt... Rómer Flóris úrnak adtam át, a többit a vigyázatra felállított Kereskényi Gyula... elől a jelenvolt kongresszusi tagok vitték el” — írja Csetneki Jelenik Elek.¹² A 3,11 m magas, 18 m átmérőjű 118. *halom* egy 2 m széles K—Ny-i irányú árokkal vágta át. „A kőborítás alatt egy fakamrára akadtunk... éjszakai oldalon látható gerendázata épen fennmaradt. Talaja levert összefüggő agyagból állt, erre voltak az 1—2. és 3. számú edények állítva, melyek azonban a gerendázat beszakadása alkalmával összezuhtak. Fémtárgyat nem találtunk.” A vázlatos alaprajz szerint a kamrának csak kisebb részét tárták fel.¹³ Az erről az ásátásról szóló beszámolók több olyan adatot tartalmaznak, amelyek ellentmondásban vannak Csetneki Jelenik Elek jelentésével. Henszlmann Imre szerint a gerendavázis halomban 32 edény volt, amiből több példány épen maradt, két agyagból gyúrt állati alak is előkerült.¹⁴ Rómer Flóris egy vassisakot említ, a halmokat a római korra keltezi.¹⁵

A szakirodalomban többször említik a lelőhelyet a kora vaskor emlékei között.¹⁶ A gerendavázis, kőkamrás vagy kőborításos sírokban hamvasztásos temetkezések voltak. A korábbi ásátások leletanyaga elkallódott. Luczenbacher János közli az 1847. évi ásátás leleteinek képét — a három urna, egy buccherós tálka és egy sima tálka, valamint a bronz, babos karperectöredék, vas nyílcsúcs kora vaskori.¹⁷ Ugyancsak kora vaskori az erősen ívelt pengéjű vaskés és a szárnyas vasvéső.¹⁸

Terepjárásunk során az erősen szétszántott halomokon szintén kora vaskori cserepeket gyűjtöttünk, közülük a piros festésre rávitt grafitos, geometrikus mintával díszített oldaltöredék, a különböző edények grafitmázas töredékei tartoznak a jellegzetesebbek közé.¹⁹

A sírhalommezőhöz tartozó település a 27/2. sz. lelőhelyen volt.

A 120. *halomban* feltárt két utántemetkezést az ülő csontvázak miatt Párducz Mihály nagy valószínűséggel hun korinak tartotta.²⁰ A Zombory László által közölt metszeten azonban nyújtott csontváz látható,²¹ ezért kísérő leletek hiányában az utántemetkezéseket ismeretlen korúaknak kell tartanunk. Nem fogadható el Lázár Jenő értelmezése, amely szerint a halomban két rétegben talált hamvak egy házaspár temetkezéséből származnak, a csontvázak pedig emberáldozatra utalnak.²²

1978 és 1980 között Holport Ágnes 4 halmot tárt fel a lelőhely D-i szélén.²³ Az 1876-ban már megvizsgált 118. *halom* többszörösen bolygatottnak bizonyult. Az 1,5 m magas, 30—35 m átmérőjű halom sírkamrája a jelenlegi középponttól kissé DNy-ra feküdt. Az eredeti felszínre épített 3,5 × 4,0 m-es, döngölt agyagpadlójú, faszervezetes sírkamrára építették fel a halmot nagy mészkőtömbök felhasználásával. A hamvasztásos temetkezés mellékleteit — fekete grafitmázas edényeket, orsógot, díszített csontlapocskát, bronz és vas lószerszámrészleteket, összeégett bronz- és vasdarabkákat — a padlóra helyezték. Sok kerámia-töredék került elő a halom felhordott földjéből is. A jelenleg 1,04 m magas, 25 m átmérőjű 74. *halom* a korábbi bolygatások és a szántás teljesen tönkretették. A kőből, földből épített halom itt is hamvasztásos temetkezést takart, amelyben grafitos kerámia, füles bronzgombok, erősen összeégett apró bronz- és vasdarabok, korhadtt famaradvány és faszén voltak. Az 1,02 m magas, 20 m átmérőjű 75. *halom* is bolygatott volt. A halom alatt valószínűleg kőgyűrűvel körülvett, nagyméretű kövekkel betakart égetőhely maradványai feküdtek. Ebben az eddigieknél képest szokatlanul sok elszenesedett gerendát, fahamut, össze nem illő edénytöredéket, háromszög alakú — részben aranyozott bronzlemezeket —, alaktalanra égett bronzmaradványokat, továbbá igen nagy mennyiségű, az antropológiai vizsgálatok szerint különböző egyénekből származó égett csontot találtunk. Csúpan az 1,65 m magas, 40 m átmérőjű 114. *halom* volt bolygatatlan. Az átlagosan 10 m átmérőjű kőgyűrűben kövekből és fából épült sírkamrában az eredeti felszínen, döngölt agyagpadlón feküdtek a hamvak és a mellékletek: egyszerű vörösbarna és grafitos díszítésű fekete edények. Szinte alaktalanra égett vasszerszámok, fegyverek, kés, nyílhegy maradványai, bronz- és vas lószerszámrészletek, így egy vadkanagyaras vaszabla voltak a leletek között. A sírban növényi magvakat, állatcsontot és madártojást is találtak. A hamvak és a máglyamaradványok a sírkamra D-i, bejárati oldalán feküdtek, ahol az agyagpadló DK-i sarka díszített háromszög alakú bronzlemezekkel volt

kirakva. Valamennyi feltárt sírban a Ha C periódusra keltezhető leletek voltak.

A 74. halomsír alatt előkerült egy urnasír, amelyet a seprűdíszes fazék alakú urna és az ívelten kihajló peremű kétfülű tál a nagyrévi kultúrához kapcsol.²⁴

¹ Luczenbacher 1847, V. t.; Rómer 1878, 50. kép. ² Anonymus 47. fejt. Pais Dezső fordítása. Bp. 1975, 121. ³ Kézai krónikájának vonatkozó részei: 8. és 9. fejt. (SRH I. 149.) A kérdés kritikai tárgyalása: Eckhardt 1928, 626. ⁴ Gyárfás 1867, 353—377. Az 1847. évi ásátás eredményeit is bevonja ennek bizonyításába. ⁵ Bognár 1843, 111. ⁶ Luczenbacher 1847, 282—289. V—VIII. t. ⁷ Erdy 1861, 33—35. III. t.; Megemlíti Rómer 1866, 62. ⁸ Zombory 1870, 145—147. rajz a halom keresztmetszetről.; MNM 150/1875. 1—2: cserepek (elkallódtak). ⁹ Rómer 1868a, 430. ¹⁰ Kereskényi 1873, 175. ¹¹ Kereskényi 1874, 9. A 10. old.-on két keresztmetszet. ¹² OMF Tervtár 6780 (Csetneki Jelenik Elek jelentése); MNM 205/1876. 1—2 (a vaskés elkallódott, a szárnyas véső megvan); MNM 320/1876 (négy db tömör bronzhuzal töredéke, együttesen kb. 5 cm hosszú. A halom számát tévesen adja meg, mert a 12. sz. halom a lelőhely É-i szélén van.). ¹³ OMF Tervtár 6780. ¹⁴ Henszlmann 1876, 256—257. A 3. és a 10. sz. halom feltárásáról ír, ezek azonban azonosak a Csetneki Jelenik által feltárt halmokkal; Mogoróssy János a gyulai múzeumnak adott innen származó urnát: Mogoróssy 1877, 169.; Gyulai Erkel Ferenc Múzeum 60.56.1. ¹⁵ Rómer 1878, 128. old., 50. kép: a lelőhely térképe (Varsányi János felmérésének újraközlése.) ¹⁶ Nagy 1904, 147.; Nagy 1914, 389—390. Mindkét helyen a kutatástörténet összefoglalásával; Márton 1913, 148.; Patay 1958, 28. ¹⁷ Luczenbacher 1847, VII—VIII. t. ¹⁸ MNM 205/1876. 1—2. ¹⁹ SZFM 78.93.1—7. ²⁰ Párducz 1959, 325. ²¹ Zombory 1870, 146. ²² Lázár 1966, 67—69. ²³ 118. halom: MNM Adattára 237/1979. XIX.; SZFM 79.4.1—70.; Rég. kut. 1978, 25—26.; 74—75. halom: MNM Adattára 226/1980. XXV.; SZFM 79.46.1—12; 80.11.1—58.; Rég. kut. 1979, 21.; 114. halom: MNM Adattára 63/1982. V.; — SZFM Leltározatlan; — Rég. kut. 1980, 20. ²⁴ SZFM 79.45.1—2.; Rég. kut. 1979, 21.

27/2. SÁNC-HEGY (ATTILA VÁRA, TÉGLA-GYÁR): ▲ B, V ○ U? R, Bv, LT Ū & B ? U?

A Dunánál 50 m magas, meredek parttal végződő löszfennsíkba a belterület É-i végénél egy ÉNy—DK-i irányú vízmosásos árok mélyed be. Az árok és a Duna közötti részt egy ÉK—DNy-i irányú sánccal zárták le. A 20—30 m széles, 3—4 m mély árok az 1,2—1,5 m magas, igen jó állapotú sánc É-i oldalán van. A sánc 300 m hosszan figyelhető meg, DNy-i vége a széles vízmosásos völgybe torkollik. A megközelítően háromszög alakú erődített terület oldalai kb. 500, 600 és 700 m hosszúak. A lelőhely D-i részét a téglagyár agyagbányája a XIX. század vége óta pusztítja. (57. t., 58. t. 1.)

A földvárat a múlt században is többen említik,¹ általában a feltételezett Potentiana város (vö. 27/1. és 27/6. sz. lelőhely) maradványának tartották. Leírását és vázlatos felmérését Nováki Gyula készítette el.² A lelőhelyről 1847 óta nagyszámú szórványos leletanyag került a különböző múzeumokba (MNM, SZIM, VVM, SZFM), újabban a százhalombattai helytörténeti gyűjteménybe. Nagyon sok lelet kallódik a helyi és budapesti magángyűjtőknél. A régebbi leleteknél általában nem adják meg a pontos lelőhelyet, a csak Batta vagy Érd megjelöléssel múzeumba került leletegyütte-

sek kultúrák szerinti összetétele és jellege valószínűvé teszi azonban, hogy erről a lelőhelyről származnak. Ásatásra csak 1963-ban került sor, amikor a nagyarányú földkitermeléssel veszélyeztetett D-i részen Kovács Tibor öt szelvényt tárt fel. Az ásatásról még csak részfeldolgozás jelent meg.³

A lelőhely újkőkori lakosságára csak bizonytalan adataink vannak: 1902-ben a feltételezhetően a Sánchegyről származó leletekkel együtt egy gömbtestű, hengeres nyakú, bütykökkel és újjbenyomkodásokkal díszített, 29 cm magas újkőkori edényt is vásárolt az MNM.⁴ Tompa Ferenc szerint az MNM az 1890-es években vörös festésű lengyeli edényeket szerzett Százhalombattáról,⁵ a múzeum leltárkönyvében azonban nem találtuk nyomát ezeknek. Kovács Tibor megemlíti, hogy az ásatáson késő lengyeli cserepeket is találtak, talán ehhez a kultúrához tartoznak a szelvényen kívül előkerült emberi csontok is.⁶ A beletározott leletanyagban azonban csak egy középső rézkori harang alakú talpcső és egy ugyanilyen kori fül van.⁷

Mind a szórványos leletek, mind az ásatás eredményei azt bizonyítják, hogy a bronzkori település volt a legjelentősebb. Ennek középpontja a lelőhely D-i részén feküdt. Már Nováki Gyula felfigyelt itt egy, a környezeténél magasabban fekvő lapos kiemelkedésre.⁸ A 200 m hosszú, 100 m széles, 1,5–2,5 m magas kiemelkedés a nagyrévi és vatyai kultúra több rétegű települése volt, amelyet Kovács Tibor szerint a vatyai kultúra idején földvárrá alakítottak át.⁹ A sáncárok nyomma már csak az erődített terület ÉK-i sarkában, derékszögben megtörve 150 m hosszan figyelhető meg, egy 1,5–2,4 m magas terasz formájában. A földváron belül 2,5–3,0 m vastag kultúrréteg van, a földváron kívül — amint az a téglagyári agyagbánya falában is a Duna fölötti partfalban megfigyelhető — csak az egymástól kisebb-nagyobb távolságra elhelyezkedő beásások utalnak településre. (Torma, 1977.)

Az 1963. évi feltárás I. szelvényében 290–325 cm mélyen jelentkezett a helyenként erősen hamus, néhol paticsrögökkel tarkított óshumus (I. szint), települési objektumok nem voltak benne, kis mennyiségű leletanyag került elő belőle; a füles korsók a nagyrévi kultúrához tartoznak. 271–285 cm mélyen 5–10 cm vastag agyagos feltöltés volt. A III–IV. szelvényben a nagyrévi kerámiával együtt néhány kikapostagi jellegű mészbetétű díszítésű cserép is napvilágot látott.¹⁰

A szórványleletek között is gyakori a nagyrévi kultúrához tartozó kerámia, amelyet főleg a korsók és a bögrék képviselnek. Néhányat közülük Bóna István a szigetsszentmiklósi típus edényeként közöl.¹¹

A vatyai kultúra objektumai az I. szelvényben a III–IV. szintben (260 cm mélységig) jelentkeztek. A legfelső bronzkori rétegeket a kelta telep megsemmisítette. A vatyai kultúra telepéből tűzhelyek és gödrök estek a feltárt területre. Kovács Tibor a lelőhely előzetes feldolgozásában a vatyai kultúra kései szakaszának elkülönítésével foglalkozik,¹² amelyet rákospalotai fázisnak nevez.¹³ A

III. szelvényben, közvetlenül a kelta telepszint alatt talált, hullámvonalköteg motívummal díszített agancs zablaldaltagot Kovács Tibor az i.e. XV. század elejére keltezi.¹⁴ A III. és IV. szintben és a téglagyári földkitermelésnél előkerült gabonamagvakat (alakor, tönkebúza, árpa és gyomnövények) P. Hartyányi Borbála és Nováki Gyula dolgozta fel.¹⁵

A szórványos leletek között is sok tárgy képviseli a vatyai kultúrát, annak korábbi és későbbi szakaszát egyaránt. Itt soroljuk fel a bronzkorra keltezhető csiszolt kőbaltákat, agancs- és csonteszközöket, agyagnehezékeket, öntőminta töredékeket is.¹⁶ A vatyai kultúra telepén a dunántúli mészbetétes kerámia import darabjai is napvilágot láttak: Patay Pál a déli csoportba tartozó edényt említ,¹⁷ Bándi Gábor szerint a fiatalabb rétegekben az észak-dunántúli csoporttal való kapcsolatok erősödése figyelhető meg.¹⁸ Halász Árpád gyűjtéséből egy déldunántúli korsótöredék és egy szemlelei urnaoldal jutott az MNM-be.¹⁹ A feltárás során a vatyai telep legfiatalabb rétegében találtak szemlelei cserepeket.²⁰ A SZIM-ben egy mészbetétes füles bögrét is őriznek, amiben csontok, karperec-, spirálső-, pityke- és pápaszemcső-gőtöredék voltak.²¹ 1937-ben „Jovica gazda telkén”, a Sánchegy közelebről meg nem határozható helyén urnasírban egy bepödrött végű, pontolt díszítésű bronzlemezt, egy ugyanilyen díszítetlen darabot, pápaszem alakú csüngőtöredéket és átfúrt tengeri kagylót találtak.²²

Két bronzlelet származik a lelőhelyről. Az MNM 1902-ben Battáról özv. Fehérvári Jánosnétól egy 118 db-ból álló leletgyűtést vásárolt. Hampel József rajzban is bemutatja a két nyélhátas bronzfejleszt, a korongos fejű, bepödrött végű és kettős kúpos fejű tüköt, karperecét, szemüvegspirálist, fecskefarok alakú csüngőt, bepödrött szélű és pánssíp alakú lemezeket, spirális csövet, bronzpitykét, ezenkívül megemlíti, hogy voltak a leletben lándsacsúcsok, karperecek töredékei és egyéb csonka darabok.²³ Bóna István a vatyai kultúra végére (vatyai kultúra III. fázis) keltezhető rak-tárletnek tartja az együtttest, megjegyezve, hogy a lemezékszerek a kultúra II. fázisából is származhatnak.²⁴ Mozsolics Amália viszont csak az általa a C, illetve a D típusba sorolt nyélhátas fejleszt közli, szerinte a lemezékszerek nem tartoznak a lelethez.²⁵

1976-ban Sebestyén Lajos a téglagyár területén korszideri bronzleleteket talált, amelynek fontosabb darabjai: 3 kartekeercs, 4 bronzvéső, 3 tőr, 4 karperec, 4 csüngő. A leletben 3 aranykarika is volt.²⁶

Kovács Tibor ásatásán a késő bronzkori urnasíros kultúrához sorolható cserepek is előkerültek, közülük a turbántekerceses tálperemek, széles és keskeny kannelurás oldaltöredékek, síkzott peremek tartoznak a jellegzetesebbek közé.²⁷ Néhány síkzott perem, bütyökganteryű, turbántekerceses táltöredék és urna, turbántekerceses tál, magas fülű tál, agyagkarika a korábbi szórványos leletanyagban is az urnasíros kultúra jelenléte utal.²⁸ Ta-

lán lelőhelyünkről származik egy díszítetlen tokos balta is.²⁹

Feltárás hiányában is valószínűnek tartható, hogy a lelőhelyet É-ről lezáró sáncot a kora vaskorban emelték.³⁰ A kora vaskori telepet a kelta telep erősen megbolygatta,³¹ öt kora vaskori gödröt sikerült feltárni.³² A leletanyagot a grafitmázás, kannelurás tál-, csésze- és urnatöredékek jellemzik.³³ Ugyancsak kora vaskori néhány orsó-gömb, egy grafitos tál pereme és néhány további táltöredék.³⁴ Az MNM 1902-ben vásárolt Battáról egy csónak alakú bronzfibulát,³⁵ 1940-ben Stich Antal teglgyári igazgatótól kapott egy ugyanilyent.³⁶ A téglagyár D-i végénél, az ún. bányász-házal szemben levő partoldalon talált, trombitást ábrázoló bronzszobrocskát Mozsolics Amália a Hallatt D periódusra keltezte.³⁷ Az 1902-ben vásárolt battai agyagpeccétlőt Párducz Mihály a svasztikus díszítés alapján szkíta korinak tartja.³⁸

Az 1963. évi ásatás során az I. szelvényben 0–170 cm között (V. szint) a bronzkori, kora vaskori és kelta cserepek keverten kerültek elő. 170 cm mélyen egy cserép alapozású kelta kementő és elszenesedett gerendákat tártak fel.³⁹ A késő kelta (LT D) leletanyag szürke színű, gyakran besimított vonalakkal díszített töredékekből, piros és fehér színű sávos festésű darabokból és különböző grafitos csöbrök töredékeiből áll.⁴⁰

¹ Luczenbacher 1847, 286.; Pesty 1864.; Kereskenyi 1874, 2,13.; Römer 1878, 84. stb. ² Nováki 1952, 14. old., 14. kép. ³ MNM Adattára 293/1965. XX. (ásatási dokumentáció); MNM RÓ 66.1.1–373; 67.17.1–1409; 60.1–2; 61.1–58; 62.1–125; 68.1.1–126; 69.11.1–9; 12.1–9; 71.14.1–17.; Rég. kut. 1963, 11.; Kovács 1969, 161–168. ⁴ MNM 17/1902.3.; Az edény rajza: Hampel 1902, 423. ⁵ Tompa 1942, 27.; Patay 1958, 18. ⁶ Rég. kut. 1963, 11. ⁷ MNM RÓ 67.60.1–2. ⁸ Nováki 1952, 14. ⁹ Kovács 1969, 161., 1. kép. ¹⁰ Kovács 1969, 161–163, 3. kép. 8–9. és 6.; Az agyagréteget említ Mozsolics 1967, 117.; A bronzkori leletanyag (vatyaiával együtt): MNM RÓ 66.1.1–373; 17.1–1409; 67.61.1–58; 69.11.1–9. ¹¹ Luczenbacher 1847, 289. VII. t. 18–19. Bögre és fazék Cseprikai János érdi szőlőjéből. — MNM 138/1883. 801 (a tiszazugi rég. társ. örökléte. Lh: Érd); MNM 16/1902. 7–11.; Hampel 1902, 423. old. 3 edény rajza; Patay 1938, 41.; Tompa 1942, XI. t. 17.; Bóna 1963, 18, XV. t. 13.; MNM RÓ 12/1949. 1–2 (Mérey-Kádár Ervin gyűjtése); MNM RÓ 53.6.5–6. (Földrajzi Intézet); MNM RÓ 56.29.1–11 (Halász Árpád gyűjtése Érd környékéről); MNM RÓ 57.30.1. (Mihalik Sándor ajándéka); MNM RÓ 57.72.1–2, 8–9. (Halász Árpád gyűjtése); MNM RÓ 69.27.1–2. (Solt Péter gyűjtése); SZIM 374, 2793–2808, 55.26.1–38.1.; Fitz 1956b, 10.; Bóna 1963, 18, XVI. t. 9–10; XVIII. t. 5, 9.; VVM 51.12.1–2.; Tragor 1912, 138, 172. számú („Érdi lelet”); Patay 1958, 22.; Bóna 1963, 18, XVIII. t. 15. A XVIII. t. 14. a VVM 51.46.61. sz. edényét ábrázolja, amely a leltárkönyv szerint ismeretlen lelőhelyű; Vác környéki leletként közli Stefait 1975, 2. kép. A Bóna 1963, XVIII. t. 16. képen közölt szintén ismeretlen lelőhelyű fazék nem tartozik a nagyrévi kultúrához (VVM 51.46.46.). ¹² Kovács 1969, 161–168, 4. kép 1–3; az egyéb vatyai tárgyak ugyanott 3. kép 1–7; 4. kép 4–6. ¹³ Kovács 1975, 310, 312. old., 3. kép 1, 12, 18. ¹⁴ MNM 16/1902. 1–5. (Batta); Hampel 1902, 424. rajzok a 423. oldalon.; Bóna 1975, 56. t. 2, 5.; MNM 17/1902. 1–38.; Kormos 1904, 461–469, 2–17. ábra: edények, kőbalta, csonteszközök, stb. A lelőhelyet újkőkori tartja, az ő nyomán Bökönyi 1959, 43. is a neolitikumnál sorolja fel a sírokat.; MNM RÓ 7/1943. 1–26. (Kisbattai téglagyár agyagbányája) — MNM RÓ 12/1949. 3–20; 78/1951. 1–3; 53.6.1–8; 53.19.1–18; 53.41.1–5; 53.49.1–3; 56.29.12–15, 28; 57.72.3–4, 7,

10–11; 60.13.1; 69.27.3, 8; 78.11.1–26; 80.9.1.; SZFM 76.119.1.; SZIM 91–92, 94–95a, 140–144, 1442–1455, 11562b-c.; Marosi 1912, 14., 1. kép (csontkapocs.); Marosi 1913, 196.; Marosi 1937, 68.; Tragor 1912, 98. (érdi határ); VVM 55.3.1–3.; Burány 1889, 58, III. t.; Százhalombattai Barátság Honismereti Szakkör gyűjteményének legnagyobb része. — Ivánca, Helytörténeti Gyűjtemény SB 5–11. (Pál Nándor gyűjtése 1974. körül.) Talán az SB 1–4. számú cserepek is lelőhelyünkről származnak (Százhalombatta—Szőlők). ¹⁷ Patay 1938, 104. (Bécs, Naturhistorisches Museum). ¹⁸ Bándi 1968, 70. ¹⁹ MNM RÓ 57.72.5–6. ²⁰ Bándi-Kovács 1969–1970, 104. ²¹ SZIM 90. ²² SZIM 10489. ²³ MNM 45/1902.1–118.; Hampel 1902, 424., rajz a 425. oldalon. A rajzot átveszi Bóna 1975, 14. kép.; Wosinsky 1904, 42. tévesen urnatemetőről ír. ²⁴ Bóna 1958, 226.; Uő. 1975, 69, 71. ²⁵ Mozsolics 1967, 130, 17. t. 6.; illetve 6. t. 3. (Feltételezése, amely szerint a lemezékszerek esetleg az ócsai temetőből származnak, nem fogadható el.) ²⁶ MNM RÓ 76.3.1–39., említ Korek 1978, 209–210. ²⁷ MNM RÓ 67.62.1–125. és 69.12.1–9. tétel nagyobb része. ²⁸ MNM RÓ 53.19.9–10; 56.26.1; 56.29.16–22. (utóbbiakat említ Érdnél Patek 1968, 126.); 69.27.4–7.; SZIM 10586–10590.; Marosi 1937, 68. ²⁹ MNM RÓ 57.72.12. ³⁰ Tompa 1935, 106.; Patay 1958, 28. ³¹ Kovács 1969, 161. ³² Rég. kut. 1963, 10. ³³ MNM RÓ 67.62.1–125. és a 69.12.1–9. tétel kisebbik része. ³⁴ SZIM 1/51.; Hattuyffy 1872, 28.; MNM RÓ 7/1943.12; 53.49.4. ³⁵ MNM 45/1902.117.; Hampel 1902, 429. (La Tène ízlésűnek írja, rajza a 426. oldalon.); Márton 1913, 203, XII. t. 82. ³⁶ MNM RÓ 10/1941.; MNM Adattára 192. Sz. III. (közszöveglél); Magyar Múzeum 1946, 35. ³⁷ MNM 54.17.1.; Mozsolics 1954, 165–166, XLII. t. 3a-b.; Patay 1958, 28, 13. kép. ³⁸ MNM 27/1902. 1.; Hampel 1902, 424, rajza a 423. oldalon.; Párducz 1965, 285, III. t. 3a-b. ³⁹ Rég. kut. 1963, 11.; Kovács 1969, 161.; Petres 1976, 59. ⁴⁰ MNM RÓ 68.1.1–126; 71.14.1–17. kelta cserepek ugyaninnen: MNM RÓ 80.16.1–4.

27/3. FELŐ-JÁRÁSI-LEGELŐ: ○ B

Az Újteleptől kb. 1 km-re D-re, a Duna ártere felett húzódó horhos É-i és D-i oldalán néhány cserepet gyűjtöttünk, köztük kora bronzkori sep-rúdízes oldaltöredékeket és egy bronzkori (?) kicsiny szűrőedény darabját¹ (Tettamanti—Topál, 1974; Dinnys—Kovári—Tettamanti, 1975.).

¹ SZFM 76.196.1–4.

27/4. KRUSIK-DŰLŐ: ○ Ró

Dunafüred Ny-i szélén, dombvonulat alján, a Duna árterének peremén mintegy 650 m hosszan húzódó, 100–120 m széles római kori lelőhelyet észleltünk. (Tettamanti—Topál, 1974.) A terület D-i részén a felszínen kőveket és tegulákat láttunk. A gyűjtött leletanyagból egy fedőtöredék a II–III. századba sorolható,¹ három szürke, kavicsos-homokos anyagú peremtöredék III. századi.²

¹ SZFM 76.197.4. ² SZFM 76.197.1–3.

27/5. DUNAFÜRED, TÁROZÓ TÓ: ○ Ró ○ U, Bv

A DKV olajülepítő telepén a matricai kőtábor-tól (27/6. sz. lelőhely) D-re eső területen 1963-ban B. Thomas Edit leletmentése az i. sz. I. sz. utolsó harmadából származó két periódusú föld-és palántábor helyét rögzítette. A sáncrendszerrel körülvett tábor belsejében faépületek maradványai kerültek elő. A tábor területén a cohors milliaria Maurorum bélyeges téglái is napvilágot láttak.

Feltárták a kőtáborhoz tartozó vicus militaris (27/7. sz. lelőhely) kunyhómaradványait és a limesútba (27/10. sz. lelőhely) bekötő kövesút részletét.¹

A leletmentés során néhány újkőkori töredék is előkerült,² közülük a tetején benyomott bütyökkel díszített pelyvás soványítású edényfal a legjellegzetesebb. Az urnasíros kultúra telepére utaló síkozott peremű, illetve fülű töredék, bögre, csésze, turbántekercses peremű tál és elkeskenyedő végű nyitott bronz karperec is napvilágot látott.³

¹ Rég. kut. 1963, 39.; MNM RR 64.8.1—24.1. ² MNM RÓ 67.57.1—2. ³ MNM RÓ 58.1—6; 59.1—2.

27/6. DUNAFÜRED: ⚭ □ ḡ Ró ○ LT, A—Kk

Matrica kőtáborának helye a XIX. század elejétől ismeretes, amikor a napóleoni háborúk idején, 1809-ben a castellum felét szétrombolva ÉK—DNy irányú sáncot emeltek a táborból kitermelt föld- és kőanyagból. Az ekkor részben felszínre került kiterjedt romterületet is azonosították (töb-bek között) a Kézai Gestában szereplő — valójában csak kitalált — Potentiana várossal,¹ csak a XIX. század végétől szerepel Matrica néven. A földmunka során teljesen elpusztult az ÉK-i és DNy-i saroktorony, valamint a porta principalis sinistra. súlyosan megsérült a porta praetoria és a porta decumana a hozzá tartozó falak szakaszai-val. Épségben maradt viszont a porta principalis dextra az átvezető római úttal. Luczenbacher János 1847-ben vette meg az MNM számára Milován Páltól azt az építési feliratot, amelyet a tábor romjai között ástak ki. Anyaga mészkő, mag.: 74. sz.: 100, vast.: 17 cm. Egyszerű, mélyített mezőben a feliratmaradvány: IMP(erator) CAES(ar) M(arcus) [AVR(elius) COMMODVS AN]/TONINVS AVG(ustus) PIVS SAR[MAT(icus) GER(manicus)] / BRIT(annicus) PONT(ifex) MAX(imus) TRIB(unicia) POT(estate) X [IMP(erator) VII] / CO(n)S(ul) IIII P(ater) P(atriciae) RIPAM OM-NEM BV[RGIS] / A SOLO EXTRVCTIS ITEM PRAES[I]/DIS PER LOCA OPPORTVNA AD/CLANDESTINOS LATRVNCVLO/RVM TRANSITVS OPPOSITIS / MVNIVIT PER [Q(uintum) ... M ... (perennem ... legatum ... Augusti ... pro praetore ...)]. A felirat i. sz. 185-ben készült, és a túlparti barbár betörések elleni burgus építkezésekről szól.²

1872-ben Kereskényi Gyula érdi plébános ástott a „sáncok bejratánál” a decumana oldalon, az előkerült anyagból csak néhány bélyeges és bélyeg nélküli téglát és két kőemléktöredéket adott az MNM-nek,³ felszíni gyűjtéséből pedig néhány Constantinus érem CONSK* és CONSA verdejeggel), egy Maximianus Coh. 215, egy Verus, Coh. 32 és egy erősen kopott IV. századi érem került az MNM Éremtárába.⁴ A porta decumanától É-ra feliratos követ talált: oltárkö töredéke, anyaga mészkő, mag.: 65, sz.: 70, vast.: 17 cm. Felirata: [.....] / [GERMANICO DA/CICO SARMATICO] / MAXIMO / COH(ors) (milliaria) MAVR(orum) / MAXI-

MI(n)IAN[A] / DEVOTISSIM(o) / NVMINI MA-[IESTA/TIQ(ue) EIVS vagy EORVM]. 235—238-ban állították.⁵ Nagy valószínűséggel itt került elő a másik feliratos emlék is: sírtábla bal felső része, anyaga mészkő, mag.: 120, sz.: 49, vast.: 12 cm. Felső mezőben gyermeket tartó nő és felnőtt leány képe, középső mezőben megrakott tripus camillusszal és camillával. A meglévő felirat: D(is) [M(anibus)] / AEL(ia) SVRA POSV[IT] ... / MATRI SVAE M(emoria) ... / METNEIA L(i-bert)A? Kereskényi átadott még egy Venust ábrázoló töredéket⁷ is az MNM-nek, ez azonban elveszett. A téglabélyegek közül az eddig ismert LEG II AD, EX · PANN és COH ∞ MAVR pecséteken kívül egy LEG II ITA bélyeges téglát is említ, sajnos nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy a castellumban vagy a vicusban (27/7. sz. lelőhely) találta-e.⁸ A szakirodalom általában a castellumhoz köti.⁹ Téves azonban az az irodalmi közhely, mely szerint az Ala I Scubulorum bélyege Matricán Dormuth Árpád ásatási anyagában előkerült volna.¹⁰

1943-ban mintegy kethetes mentőásatás során Dormuth Árpád néhány árokkal tisztázta a castellum alaprajzát, és az épségben levő falak egy részét is feltárta.¹¹ Kibontotta a via principalis sinistra egy szakaszát, a DK-i saroktoronyt trapéz alakú beugró és félkör alakú tornyával, megkereste a porta principalis dextra két négyzet alakú, egyenlő mértékben ki- és beugró kaputornyát és a porta praetoria egyik kaputornyát, végül a K-i táborfalnál átvágta a vallumrendszert. A porta decumana, a porta principalis sinistra, valamint a porta praetoria másik tornyának helyét már csak a kiszedett falak alapján állapíthatta meg, ugyancsak többnyire kiszedett, vagy erősen megrongált állapotban találta a castellum egykor 85—145 cm vastag falának egyes szakaszait. A DK-i saroktorony É-i falánál a falból származó omladékréteg tetején, a jelenlegi felszíntől 35—40 cm-re É—D-i irányú csontvázas temetkezés került elő, kissé bolygatott állapotban, egy cikáda és egy „csónakos” fibulával, bronzcsattal és bronzlemezszel. „Lábainál mélyített díszű” üvegpohár volt,¹² melyet Barkóczy László a IV. század utolsó, illetve az V. század első 2—3 évtizede közé datál.¹³

Dormuth Árpád ásatási megfigyeléseit 1953-ban Mócsy András pontosította. A DK-i saroktoronynál megtalált keskeny és sekély fossa alapján egy korábbi palánktáborfolt lételezhet, (vö.: 27/5. sz. lelőhely) mely rövid életű lehetett, s amelyre a II. század első felében a kőtábor teljes egészében ráépült. Matrica castellumát a IV. század végéig folyamatosan használták.¹⁴

A táborban állomásozó csapatok mozgásával, a kőtábor egyes periódusainak valószínű kronológiájával Mócsy András és Fitz Jenő foglalkozott.¹⁵

A castellum egész területe /150 m (praetoria oldal) × 170 m (principalis oldal)/ az OMF védelme alatt áll. A belső épületek feltáratlanok, kivéve a DK-i saroktorony hátsó falához csatlakozó 19 m hosszú, téglalap alakú, 50—60 cm falvastagságú

épületet, melynek kora és rendeltetése azonban ismeretlen.¹⁶

A tábor területén és közvetlen környékén a római kori leleteken kívül más korszakokba sorolható anyag is előkerült. Dormuth Árpád a DK-i saroktoronynál kevés kelta cserepet, köztük grafitos csöbörperemet talált.¹⁷ A porta praetoria kutatásakor és a DK-i saroktoronynál középkori edénytöredékek¹⁸ és XIV. századi sarkantyú, csat, patkó-, kés- és kulcstöredék, lándzsacsúcs¹⁹ kerültek elő, a K-i táborfal és a Duna közötti szakaszon pedig egy V. István érmet talált. A középkori leletek Baté faluhoz tartoznak (27/7. sz. lelőhely).

¹ Kézai krónikája 8, 9. fejelet. (SRH I. köt. 149.); A Potentiana kérdés kritikai tárgyalását l. Eckhardt 1928, 617—618. és Járdányi—Paulovics 1957, 17—19. ² Luczenbacher 1847, 286—287. IV. t. D.; Römer—Desjardins 1873, 112. XXI. t. —CIL III. 3385.; Mahler 1904, 200. ³ MNM 226/873. 1—18. Nagy része elkallódott. ⁴ MNM Éremtár 136/882. 1—6. Utóbbi nincs meg. ⁵ MNM 226/873.16.; Kereskényi 1873, 174.; Kereskényi 1874, 5.; Römer—Desjardins 368; CIL III. 10375.; Barkóczy 1964, 347. ⁶ MNM 226/873. 15.; Kereskényi 1874, 5.; Römer—Desjardins 1873, 390.; CIL III. 10376.; Burger 1959, 9, 30.; Barkóczy 1964, 347. ⁷ MNM 226/873.18. ⁸ Kereskényi 1874, 4.; MNM RR 226/873.7 = 55.23.151. ⁹ Szilágyi 1933, 37., VIII. t. 2. ¹⁰ Radnóti—Barkóczy 1951, 205. 152. jegyzet, ezt követve Mócsy 1962, 620. A korrekció bizonyítását l. Lőrincz 1976, 176. 14, 15. jegyzet. ¹¹ MNM Adattára 85. Sz. I.; SZIM Adattára 540. 1—8. Az előkerült leletanyag leírásával. ¹² SZIM 11675b, a többi lelet nincs meg. ¹³ Barkóczy 1971, 80. ¹⁴ Mócsy 1955, 65, 67. ¹⁵ Mócsy 1955, 67.; Fitz 1962a, 398—400. ¹⁶ SZIM Adattára 540, 7. ¹⁷ SZIM 11676. ¹⁸ SZIM 11680, 11682, 11683.; A cserepek nem találhatók meg a múzeum raktárában. ¹⁹ SZIM 11676. g-r.

27/7.DUNAFÜRED: ⚭ □ Ró ○ A—Kk

A Matrica táborához (27/6. sz. lelőhely) tartozó vicus militaris-ban először Kereskényi Gyula érdi plébános ástott 1872-ben. A táborba É felől haladó római út (27/10. sz. lelőhely) közelében 2 épületet vágott át, melyekben „konyhát és sütőkemencéket” talált. Az egyik épületben a padlószint alatt egy csontvázas téglásir maradványai kerültek elő edény- és csatmellékletekkel, a másik épületben a hypocaustum bejratánál szintén „összeüzött holt tetemeket” talált. Az előkerült anyagból LEG II AD, EXER PAN, COH ∞ MAVR bélyeges téglákat, Traianus, Antoninus Pius, Carinus, Valentinianus érmeiket, üvegedény töredékeket, csonttűket, ajtókulcsokat és különféle edénytöredékeket említ.¹ Az ásatáson jelenlevő Römer Flórisssal egyetértve több kőépület maradványt sejtett itt.

1876-ban Kereskényi Gyula ismét ásatást végzett a vicus területén, egy fürdő épület apszisos tepidariumát és caldariumát bontotta ki, LEG II AD bélyeges téglákat talált.² Ugyanekkor a régészeti kongresszus tagjai battai kirándulásuk alkalmával fűtőtéglákat, ólomcső vízvezeték darabjait, freskótöredékeket és egy domborműves töredéket vittek be az MNM-be.³ Ez utóbbi egy Amor-Psyche ábrázolás részlete; fiatal női alak meztelen, ágyékon felüli része a mellkas közepéig ruharendővel körülvéve, ölelkező tartásban. Anyaga kristályos mészkő, mag.: 25, sz.: 16, vast.: 12 cm.

1913-ban lelőhelyünkről egy valószínűleg nagyobb domborműről származó szakállas férfifej, közepén elválasztott hajjal, valamint egy táncoló, fuvolózó bacchánstól ábrázoló dombormű-töredék került a SZIM-be.⁴ 1940—1941-ben, a jelenlegi Déli-gát építéskor ismét megbolygatták a területet,⁵ ekkor Fonyódi Sándor ajándékként egy firmamentes és néhány sigillata-töredék, köztük egy Drag. 37. oldal COMITIALIS mesterbélyeggel (Rheinzabern, késő-Antoninus—Severus kor) került az MNM-be.⁶

1942-ben a Déli-gát melletti vízvezető csatorna ásásakor Sági Károly végzett leletmentést a területen, egy nagyobb kőépület két helyiségét tárta fel. A K-i (Duna felőli) helyiség apszissal záródott, mindkét helyiséget D felől praefurniumon át fűtötték.⁷ A következő évben Dormuth Árpád a kőtáborban folytatott kutatásaival párhuzamosan néhány árkot húzott a gát és a vízvezető árok közötti területen. Felmérte és tovább kutatta az 1942. évi épület folytatását, ahol homokkőlappal lezárt fűtőcsatornára és 40—50 cm széles falmaradványokra bukkant.⁸ A gáttól délre levő vízvezető csatorna árkában fürdőre utaló hypocaustum-oszlopokat, freskótöredékeket és bélyeges téglákat bontott ki⁹ (LEG II AD, COH ∞ MAVR és EX PAN különböző variánsai). Az általa 1. sz. épületnek nevezett rom tehát valószínűleg a fürdővel azonosítható, míg a 2. sz. épületnek bármely, a későbbi ásatások során feltárt épület-résszel való azonosítása bizonytalan. Dormuth Árpád itt rossz állagú, csaknem száraz falazású szakaszokat talált, stukkómaradványokkal, nagymennyiségű sigillata- és házikerámia töredékekkel vegyesen.¹⁰

1953-ban újabb K—Ny-i irányú vízvezető csatornát ástak a vicuson keresztül, az 1942. évi ároktól D-re, mintegy 20 m-re.¹¹ Az új árok a kőtáborból É-ra, 175 m-re 10—18 m-es szélességben és 340 m hosszúságban vágta át a területet, jó lehetőséget biztosítva Mócsy Andrásnak, hogy a településről összképet nyerjen. A csatorna árka a Duna partjától számítva 130 m-re metszette át a limesutat. A Duna-part és a limesút között négy, az úttól Ny-ra pedig egy kőépület maradványait észlelte. Részben a falak között, részben alattuk, a római kori humusz legfelső szintjén találta meg a telep legkorábbi periódusát képviselő három különböző lakógödrt, illetve azok tartozékait.¹² A lakógödörök anyagának legkésőbbi darabjai a marokann háborúk idejére keltezhetőek (így a westendorfi HELENIVS Drag. 30. töredéke, COMITIALIS, PIIRV[INCVS], MVSICIM — Drag. 18/31. tálon —, MATERNINVS bélyege AVRIILIA RIISPII[C]TA graffitóval — Drag. 18/31. tálon —, továbbá CINNAMVS Drag. 37. tálja¹³ II. századi házikerámiával seprős díszű fazekak, pátkai és galléros tálperemek stb.¹⁴ együtt). A lakógödörök betemetése és a humusz elegyengetése tehát a II. század harmadik negyedére tehető, a település ezután — a coh. mil. Maurorum ideérkezését követően — kőbe épül. A több periódusú

kőépületek anyaga a III. és IV. századot egyaránt képviseli: Julia Mammea, Constantinus Maximus és Valentinianus érmek, háromfülvű, barnásvörös festésű edény, bepecsételt díszű pohár, narancssárga festéssel, mázas dörzstál, Krisztus monogramos csontszeton.¹⁵ Mindezek alapján valószínű, hogy a vicus kőépületeit a IV. század végéig használták, többszöri szintemeléssel, belső javításokkal és külső hozzáépítésekkel egybekötve. Megemlítendő itt egy feltöltési rétegből, szórványként előkerült oltártöredék, anyaga főskúti mészkő, mag.: 21, sz.: 16, vast.: 11 cm. A feliratmaradvány: FORTVN[AE.....]/ M·SOS [.....]/ II·M [.....].¹⁶

1972 januárjában a Déli-gát szélesítéséhez a gát D-i oldaláról földet gyalultak, ennek során több falat megsértettek, és csaknem teljesen szétroncsolták a Mócsy András által 1953-ban megtalált I. sz. épület összefüggő téglapadlóját. Voda Ferenc bejelentése alapján Topál Judit a további pusztítást leállította és feltárta az épület Ny-i traktusát.¹⁷ Az erős hypocaustum, valamint a kiterjedt és jól megépített kanalizáció alapján az épületet azonosítottuk az 1876-ban előkerült fürdővel, elhelyezkedése alapján Mócsy András I. sz. téglapadlós épületével, továbbá a fürdő egy fallal csatlakozik az 1942-ben megásott apszisos épülethez. A Ny-i traktust alkotó 3 helyiséges caldariumot, 1 tepidariumot és 2 frigidariumot a helyi tanács 1973—1974-ben konzerváltatta. Az épületrészhez csak lazán kapcsolódó K-i traktust Topál Judit 1975-ben ásta meg, itt nagyméretű terrazzos udvar, oszlopos, porticusszerű bejárati rész és vetkőzőhelyiségek kerültek elő. A földgépek okozta nagyméretű pusztítás miatt ezt az épületrészt a feltárás befejezése után visszatemetették. Az épület 17 × 38 m nagyságú volt (eltekintve az É-i (1942) és a D-i (1953) vízvezető árkok okozta teljes pusztítás-tól), legfelső periódusát a földgépek elgyalulták, így csak a kétszer megújított terrazzopadló és egy téglapadló volt megfigyelhető, közöttük és felettük kevés III—IV. századi kerámiatöredékekkel, Constantinus Maximus érmekkel. A falak alatt a vicus korábbi periódusához tartozó két lakógödör került elő, gazdag II. századi anyaggal.¹⁸ A caldarium Ny-i praefurniumába két faragott nagy oszloptöredék volt befalazva, primitív akantuszleveles fejezettel,¹⁹ a D-i nagy szennycsatornából egy meztelen kart és vállat ábrázoló, mészkőből faragott domborműtöredék került elő, h.: 17, sz.: 18,5, vast.: 11,5 cm.²⁰ Az ásatásról és eredményeiről Topál Judit külön közleményben számol be.

Hogy a jellegében nem zárt, városias, hanem szórt, falusias település ártterjedt a limesút Ny-i oldalára is, erre bizonyíték a Mócsy András által feltárt IV. sz. épület, valamint a terület mélyebb bolygatásakor folyamatosan előkerülő anyag, így 1957-ben az MNM-nek adott vas lándzsacsúcs, egy Drag. 32. SANVACVSFE bélyeges töredék (Kelet-Gallia, kora Antoninus-kor) és egy szürke, pecsételt díszű sigillata-utánzat, továbbá a Voda Ferenc által, szintén a limes úttól Ny-ra gyűjtött rheinzaberni és westerndorfi sigillata-töredékek, szürke

utánzatok, II—IV. századi házikerámia töredékek.²¹ A település nagyságát K—Ny-i irányban tehát mintegy 250—300 m-re becsülhetjük, É felé a gáttól 50—60 m-re már sírok vannak (27/9. sz. lelőhely) D-en pedig a kőtábor DNY-i sarkától mintegy 80—100 m-re, a 2. sz. Olajtározó tó kerítésénél szétroncsolt lakógödör szolgál támpontul, tehát É—D-i irányban a vicus kiterjedése kb. 600—700 m.

Szórványként került elő, de biztosan lelőhelyükhöz köthető három feliratos emlék. Egyik 1965-ben a Szivattyú-telephez vezető út építésekor, a Déli-gáttól 60—80 m-re, D-re, a limesúttól Ny-ra került elő. Oltártöredék, mészkő, mag.: 38, sz.: 35, vast.: 24 cm. Betűmag.: 2,5—2,7 cm. Felirata: D(eo) vagy D(eae) vagy D(iis) [PRO SALVTE] / CIVEROM[AN]OR(um) (!) TER-RIT(orii) / MATRIC/ENSIVM / AEL(ius) VIC[T] / OR VET(eranus) [LEG(ionis)] / II AD[I(utricis)] / PATER[NO...CO(n)S(ulibus) V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito)] vagy PATER[... A consul-név (?) alapján i. sz. 267—268-ban állíthaták.²² A másik kőemlék a limesúttól Ny-ra, a kőtábor É-i vallumától 80—100 m-re levő alacsony dombon (mely alatt nagyméretű épület sejthető), a DKV Vízi Sporttelephez épített parkolóhely terep-egyengetésénél került elő 1975-ben. Oltár alsó része, mészkő, meglevő mag.: 90, sz.: 82, vast.: 56 cm. Hármass vonalkeletben a feliratmaradvány: [.....] / [.....] / [.....] / AV[G] / [.....] / NI AVGG[.....] / SANCTIS-SIM·C·[.....] (kivésve) / Q·CORNOFILARN / SECVND PRAEF COH / MAVROPOSV.²³

Talán lelőhelyünkről származik az a mészkőből faragott, akantusz levélsorral és fonatos gyűrűtaggal díszített III. századi két korintoszi oszlopfő, amely 1961-ben került be az MNM-be.²⁴ Méreteik: átm.: 15 és 13 cm, mag.: 25 és 23 cm, vast.: 20,5 és 17 cm. A harmadik kő lelőhelyülményei ismeretlenek. Oltár, anyaga mészkő. Mag.: 88, szél: 45—32, vast.: 26—18 cm. Betűmag.: 4 cm. Felirata: Soproni Sándor olvasatában (I. sor a párkányon): I(ovi) O(ptimo) M(aximo) D(olicho) / VLPI[VS FLO]/REN[T]IN/VS MI(lus) CA/PS(arius) LEG(ionis) II/AD(iutricis) V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito). A honismereti kör gyűjteményében őrzött kő a III. század elején készülhetett.

Területünk Árpád-kori lakottságára utal a Mócsy András ásatásán a fürdőépülettől D-re, a Duna partjától 40 m-re előkerült XI—XII. századi, körbefutó vonalakkal és körömbenymásokkal díszített, szájjal lefelé fordított fazék (alatta csirkecsontok), valamint az 1975. évi feltáráskor a római terrazzopadló felett 4 cm-re levő, 80 × 150 cm méretű kemence néhány Árpád-kori edénytöredékekkel.²⁵ Terepbejárásunkkor pedig a 27/6. és 27/7. sz. lelőhelyek Duna-parti részén mintegy 300 m hosszúságban néhány II. századi edénytöredéket kivül²⁶ zömmel késő középkori, XIV—XV. századi fehér és szürke, keményre égetett, szemcsés anyagú, profilált peremű fazekakból és palackokból származó töredékeket gyűjtöttünk.²⁷ (*Tet-tamanti—Topál, 1971.*)

A lelőhelyünkön és a 27/6. valamint a 27/12. sz. lelőhelyen előkerült középkori leletek alapján ide lokalizáljuk a középkori Fejér megyei Bate(j) vagy Báté (Bathe, Bathey) falut. Neve pusztá személynévből származik.²⁸ A régészeti leletek tanúsága szerint az Árpád-kor elejétől lakott falu első említését csak 1318-ból ismerjük, ekkor a mai Ercsi (Fejér m. dunaújvárosi j.) területén fekvő Eth É-i szomszédja.²⁹ Nem tudjuk azonosítani az oklevél szerint az Eth-hez tartozó Bathey szigetet, mert a lelőhelyünk és az Ercsi közötti Duna-szakaszon ma nincs sziget.

1382-ben Eth-i János szabó fia, János valamennyi birtokát, köztük Eth, Bathe és Zekul (9/2. sz. lelőhely) birtokokat is Waras Bathor-i Miklós fia, Istvánra és Andrásra, valamint Akus fia, Lukácsra hagyományozta.³⁰ A XV—XVI. században egymással rokonságban álló, részben a Bathei előnevet viselő köznemesi családok kezén találjuk.³¹ 1518-ban Ebeni Miklós tiltakozik az ellen, hogy Báthéi Antal és Kelemen eladják az örökség és a szomszédság címén őt illető Eben (36/24. sz. lelőhely), Zekel (9/2. sz. lelőhely) és Bathe birtokukat.³² 1540-ben Eben Ferencet, Gáspárt és Gábort beiktatták Felsewbathe, Eben és Zekel prediumba. A meghívott szomszédok között volt Alsóbathe-i Mátyás is.³³

Az 1546. évi defterben Báté falu még 6 személylyel szerepel, közülük hármat Batainak hívnak,³⁴ ezek feltételezhetően a jobbágyi sorba süllyedt korábbi birtokos családból származtak. 1559-re már elszéledtek az ekkor Kisbáté néven összeírt falu lakosai. Ugyanekkor Báté néven egy pusztát is felvettek a jegyzékbe.³⁵ Báté 1562-ben és 1580-ban is lakatlan,³⁶ többé nem is népesült be.

A különböző névalakok közül a XIV—XVI. századi források Báté alakja és Alsóbáté, valamint Kisbáté azonosítható lelőhelyünkkel, Felsőbáté (1559: Báté-pusztá) pontos helyét nem ismerjük, lelőhelyünktől ÉNy-ra feketett. A középkori falu emlékét őrző Batta-pusztá nevét a XIX. században átvitték Százhalomra.³⁷

¹ Kereskényi 1873, 173—174.; Uő. 1874, 4, 20—21. old. képek. Az anyag részben nem került be az MNM-be és a SZIM-be, részben pedig elkallódott. ² OMF Tervtára 6780.; Csetneki Jelenik Elek jelentése alapján Henszlimann 1876, 257. és Compte—Rendu 1876, I 395. ³ MNM 204/876. 1—12. Csak a freskótöredék (204/876. 9=MNM RR 62. 322. 5.) és a dombormű (204/876. 3.) van meg.; Hampel 1878a, 75.; A gyulai múzeumba is került innen lelet: Mogyoróssy 1877, 169. ⁴ SZIM 3210.; Marosi 1913, 196. ⁵ MNM Adattára 61. D. II. ⁶ MNM RR 19/951. 1—5. ⁷ Mócsy 1955, 59. ⁸ SZIM Adattára 540, 71. ⁹ SZIM 11517.a, b. ¹⁰ SZIM 11518. a, b., 11519, 11544. A kerámia anyag szétválaszthatatlan, de egy része valószínűleg a vicus korábbi, Marcus előtti lakógödreiből származik. ¹¹ MNM Adattára 160. Sz. III; 184. Sz. III; 219. Sz. III. ¹² Mócsy 1955, 60—65. ¹³ Mócsy 1955, 15, 17. szám.; MNM RR 53. 41. 14, 18—19, 45. ¹⁴ Mócsy 1955, XVIII. t. 9, 3, 4, 10. ¹⁵ MNM RR 53. 41. 76—80.; Mócsy 1955, XV. t. 12, 13. és 5. kép.; Az 1953. évi feltárás eredményeiről és a korábbi épületekről is l. még Thomas 1964, 261—264, 138—140. kép. ¹⁶ MNM RR 53.41.1.; Mócsy 1955, 65. ¹⁷ MNM Adattára 138/1973. XI; 39/1974. V; 18/1978. II; Rég. kut. 1972, 48; 1973, 38. és 1975, 36—37. ¹⁸ CKM, leltározatlan. ¹⁹ Konzerválás után a falban maradt. ²⁰ CKM, leltározatlan. ²¹ MNM RR 57. 47. 1—3; 65. 3. 1—46. ²² Mócsy 1980, 365—367, Abb. 4—5.;

²³ Rég. kut. 1975, 45.; Mindkét követ a Százhalombattai Honismereti Szakkör gyűjteményében őrzik. Leltározatlanok. ²⁴ MNM RR 62. 325. 1—2. ²⁵ MNM RK. 59. 4. B.; CKM, leltározatlan. ²⁶ SZFM 76. 200. 1. Applikált díszű apró sigillata töredék, Észak-Itália, Domitianus—Hadrianus. SZFM 76. 200. 3. Pátkai tálperem. ²⁷ SZFM 76. 200. 6—15. ²⁸ Kiss 1978, 599. Százhalombatta címszónál, a véleményünk szerint helyes etimológiát l. a 94. oldalon (Báté) címszónál. ²⁹ Cod. Dipl. VIII/2. 149.; Csánki 1897, III. 318. ³⁰ Gyulay cs. lt. 21.; Bakács 1982, 967. reg. ³¹ 1448: Gyulay cs. lt. 70.; Bakács-gyűjt. 611. reg.; 1468: OL Dl. 88463 (Kismartoni lt. 47. B. 26.); 1477: OL Dl. 88595.; 1513: OL Dl. 106083. Budai kápt. prot. 208. old.; Bártfai Szabó 1938, 1346. reg. illetve OL P. 1341. Lad. 23. rakt. sz. 49. fasc. 27. No. 3.; Károly 1896—1904, III. 164.; 1518: OL Dl. 106083. (Budai kápt. prot.) 447, 468. old.; Bártfai Szabó 1938, 1409, 1410. reg. ³² OL Dl. 106083. (Budai kápt. prot.) 272. old.; Bártfai Szabó 1938, 1368. reg. ³³ Károly 1896—1904, III. 164—165. és XLIV. okl. ³⁴ Káldy-Nagy 1971, 63. ³⁵ Káldy-Nagy 1977, 44.; Az Etyek (Fejér m. bicskei j.) környékén fekvő Nagybátétól való megkülönböztetés miatt nevezték Kisbáténak. ³⁶ Káldy-Nagy 1971, 63.; Velics—Kammerer 1886—1890, II. 549. ³⁷ Károly 1896—1904, III. 162.

27/8. DUNAFÜRED: ☒ ☉ □ □ Ró

A Matrica castellumából (27/7. sz. lelőhely) D felé kivezető limesút (27/10. sz. lelőhely) mellett temetőre vonatkozatható legkorábbi adatot Dormuth Árpád 1943. évi ásatási feljegyzéseiből kaptuk. Eszerint az 1890-es években a limesút és a Dolinába vezető dűlőt találkozásánál egy szarkofág került elő, melyet az MNM-be szállítottak.¹ Ugyancsak ő írja, hogy 1920 körül a castellum D-i vallumának közelében 80 cm mélyen egy szarkofág fedlapra bukkantak, melyet azonban akkor visszatemettek.² Csak a későbbi eredmények ismeretében kötjük a déli temetőhöz az MNM-be 1902-ben, szórványként került szárnyas fibulát³ és bronzgyűrűt,⁴ melynek pontos analógiája a későbbi feltárások során került elő.⁵ Ugyancsak a déli temetőből, valószínűleg annak K-i, Duna felőli részén kerülhetett elő egy sírkő tympanonos oromzati töredéke, melyet állítólag még 1945 előtt ástak ki.⁶ Anyaga mészkő, meglevő mag. az akroterionokkal 31,3, a tympanon csúcsánál 13,3, sz.: 71 cm, vast.: 20 cm. A két stilizált csigavonallal díszített akroterion közti háromszoros hornyolású tympanonban nyolcszirmú rozetta, az akroterionok alatt 1-1 korintoszi oszlopfő kezdeménye látható. Stílusa alapján a sírtáblatöredéket a II. századra keltezzük.

1963-ban a DKV olajtározó tavainak építésekor nagyméretű földmunka kezdődött a castellum DNY-i vallumától alig 100 m-re, a Duna és a meredek löszpart közötti, mintegy 0,5 km² kiterjedésű, összeszűkülő területen. B. Thomas Edit 1963—1965. évi leletmentésein (vö. 27/5. sz. lelőhely) a „domb lábánál” három késő római csontváz sír és egy II. századi aedicula (inkább sírkert) alkotóelemei kerültek elő.⁷ Három domborműves és három díszítetlen, többnyire töredékes darabból áll.⁸ 1. Mészkőpillér, mag.: 118, sz.: 37, vast.: 34 cm. Előlapon profilált keretben fátyolos, meztelen nőalak, fején kratért tart, melyből leveles szőlőindák ágaznak szét. 2. Hasonló pillér, ugyanilyen méretekkel és hosszú, bennszülött divatú ruhát vi-

selő nőalakokkal. 3. Oldallap töredéke, mészkő, mag.: 64, sz.: 64, vast.: 17 cm. Egyik lapján, a két szélén 1-1 korintoszi oszlop. 4. Téglalap alakú mészkőhasáb, durva megmunkálású. Méretei: 115 × 20 × 25 cm. 5. Durván faragott mészkőlap, keskeny oldalain finomabb megmunkálással. Méretei: 104 × 55 × 15 cm. 6. Lapos mészkőhasáb (párkány vagy talpazat lehetett), méretei: 15 × 37 × 75 cm.

1971 októberében egy 160 m hosszú, 1,5 m széles, L alakú szenny-satorna árkot nyitottak a két derítőtől a Dunáig. Az árok DK-i szakaszában 9, vörös szélű, faszénnel és kalcinált embercsontokkal teli, keskeny sírgödör mutatkozott teljesen szétromcsolt állapotban. Néhány nap múlva Tettamanti Sarolta és Topál Judit kisebb hitelesítő ásatást végzett a már visszatemetett árok ÉNy-i oldalán. 15 × 1 méteres szelvényükben három hamvasztásos sír került elő a II. század első felére keltezhető anyaggal.⁹ Minthogy a DKV néhány éven belül további hat olajtároló tó építését tervezte a római temető területén, Topál Judit folytatta a sírok mentését. 1972-ben 44, 1973-ban 90, javarészt bolygatott, II—III. századra keltezhető, hamvasztásos sírt sikerült dokumentálnia. 1974 tavaszán a DKV hirtelen, bejelentés nélkül hozzákezdett a derítők építéséhez. A munkát sem leállítani, sem lassítani nem lehetett, szeptember végére a földkitermelést befejezték. Ekkorra 213 sírt sikerült feltárni, további 26 temetkezésnek csak a pontos helyét lehetett megállapítani, a sírok formáját azonban nem, és mintegy félszázra tehető azon sírok száma, melyeknek leletei csak szórványként értékelhetők.¹⁰ A földmunka során durva becslés szerint mintegy 800—1000 sír elpusztult, a temető egész területéről 4—5 méter mélységben elhordták a földet.

A szisztematikusan feltárt 213 sír és azok mellékletei alapján azonban a legfontosabb jellemvonásokat sikerült megállapítani. A temető vegyes rítusú volt: 179 hamvasztásos és 33 csontvázás sír került elő, egy teljesen üres, kisméretű, sima kőláda bizonytalan rítusú temetkezést tartalmazott (os-suarium?). A 179 hamvasztásos sír rítus szerinti megoszlása a következő: rituális céllal előre kiegészített, kitapasztott szórthamvas sír 90; tapasztás nélküli, de kiegészített szórthamvas sír 43; tapasztás és rituális égetés nélküli szórthamvas sír 23; helyben égetett (bustum) 6; urnás temetkezés 4; ossuarium (?) 1; bolygatás miatt meghatározhatatlan 12. A 33 csontvázás temetkezés rítus szerinti megoszlása: egyszerű földsírok nyújtott, háton fekvő csontvázszal 14; egyszerű földsírok zsuporított csontvázszal 5; kő sír 6; téglasír 2; bolygatás miatt meghatározhatatlan 6. A temető megnyitása az I—II. század fordulójára tehető; néhány kopott Vespasianus és Domitianus érem,¹¹ valamint egy Domitianus—Traianus-kori Drag. 27. sigillata-töredék¹² nem enged meg finomabb datálást. Matricában a hamvasztás rítusa a III. sz. végéig szokásban volt (vö. 152. sír Probus kopott antoninianusával) és párhuzamosan létezett a csontvázás rítussal (112. sír, Probus jó állapotú érmével). A változó tájolású,

melléklet nélküli sírok egy részét stratigráfiai adatok alapján a II—III. századra keltezhetjük, többségük azonban a IV. századhoz köthető. A temetkezések folyamatosságában két hiátus tapasztalható; az egyik i. sz. 165 és 190 között, a másik i. sz. 280 és 330 között. Ez utóbbit azzal magyarázzuk, hogy a III. század végén nyitották meg Matrica É-i temetőjét (27/9. sz. lelőhely), ennek betelése után, i. sz. 330—335 táján újból megnyitották a déli temetőt. A IV. század közepére és második felére keltezhető viszonylag kisszámú csontvázás. A lakosság jelentős csökkenésével magyarázható. A legkésőbbi kibocsátású II. Constantius¹³ és Valens¹⁴ érem alapján a temetőt a IV. század végéig használhatták.

A lakosság leletekben tükröződő gazdasági-szociális helyzete átlagosnak mondható. A több, mint ezer edénymelléklet között kiemelkedő importtárgy nincs, a kevés sigillata (48 db) Traianus—Hadrianus korától a Severusokig időben viszonylag egyenletesen oszlik meg, a még kevesebb üvegtárgy (22 db) is alacsony életszínvonalra mutat. A viszonylag nagyszámú érem (68 db) inkább vallási tényezőkkel függ össze. Az elmondottakat támogatja, ugyanakkor a romanizáció alacsony fokára is utal az, hogy Matrica déli temetőjében rendkívül kevés sírkövet állítottak. Az 1971—1974. évi leletmentések során mindössze három került elő. 1. Sír tábla töredéke, a 153. sír mellett 30—50 cm-re, 84 cm mélyen in situ feküdt. Anyaga mészkő, mag.: 160, sz.: 120, vast.: 28—36 cm. Itt két-két csaplyuk látható. Bm.: 9—6—4 cm.¹⁵ Eredetileg valószínűleg tympanonos volt, a löszcsuszamlás után is kilátszó oromzatát letörték. Két sima féloszlop között hornyolással alig mélyített feliratos mező, alatta középen pánsípon, jobbszélen syrinxen, balszélen egyágú sípon játszó tunikas alak látható. Felirata: D(is) M(anibus) / P(ublius) [A]FRANIVS / VICTOR (centurio) C(o)HO(rtis) I / ALP(inorum) AN(norum) L / H(ic) S(itus) E(st) / CLA(udia) INGENVA COIIVGI / PIEN(tissimo) ET SIBI / VIVA P(osuit). Stílusa és a csapatnév alapján a II. század első felére keltezzük. 2. Feliratos sír tábla jobb alsó része, a 191. sz. kő sír oldalában másodlagosan felhasználva.¹⁶ Anyaga mészkő, meglevő mag.: 150, sz.: 100, vast.: 9—13 cm, bm.: 9—7 cm. Hornyolt kettős keretben a feliratos mező, körülötte gazdagon faragott szőlőfürtös-indás-leveles dísz. A felirat maradványa: [CONIVGI PIE]NTISSIMO / [ET...S]ATVRNI[N]O / [.....]MVN[T] / [F(aciendum)] C(uravit) / vagy C(uraverunt). Motívumai alapján a III. századra keltezhető. 3. Feliratos sír tábla alsó része. A kikötői út mellett, a temető DK-i széléről emelte ki a markoló, 40 cm mélységből.¹⁷ Anyaga mészkő, meglevő mag.: 95 cm, sz.: 75, vast.: 24—21 cm, bm.: 8—5—3 cm. Díszítetlen felületén kettős hornyolt keretben a feliratmaradvány: [.....] / IN(a)E VI[XIT] / ANN(os) XXIII / CONIVGI MERE(nti) / PIESSIME(!) CL(audius) VALERI[V]S [M]ILES [LEG(ionis) II] IT(aliceae?) ET CL(audio) / VALERI[N]O V(!) F[I]L[IO] / ET CL(au-

diae) [VA]LERIN(a)E / FILI(a)E VIVI S(ibi) O(pto) T(ibi) T(erram) L(evem). A III. századra keltezhető.

A temető területén talált bronzkori és Árpád-kori leleteket l. a 27/11., illetve a 27/12. sz. lelőhelynél.

¹ SZIM Adattára 540, 70. A szarkofágnak nincs nyoma az MNM-ben. ² SZIM Adattára 540, 72. ³ MNM RR 45/1902. 116.; Hampel 1902, 430. old. rajzzal. ⁴ MNM RR 45/1902. 118. ⁵ 143. sír Topál 1981, XLV. t. 143/5. ⁶ Dr. Farkas Jánosné (váltakozó lelőhely meghatározással) Százhalombatta Ófalu, Alkotmány u. 125. sz. ház kertjében őrizi. ⁷ MNM Adattára 383/1965. XXII.; Rég. kut. 1964. 34. ⁸ MNM RR 69.31.1—6. ⁹ MNM Adattára 138/1973. X.; A leletanyag: CKM 75. 1. 1—75. 3. 1.; Rég. kut. 1971, 40. ¹⁰ MNM Adattára 138/1973. X.; 39/1974. V.; 108/1975. XI.; a leletanyag: CKM 75. 1. 1—75. 435. 3.; 76. 46. 1.—76. 64. 1.; Rég. kut. 1972, 48; 1973, 48; 1974, 63—64.; A temető teljes feldolgozása: Topál 1981, 105. old. LXXII. t. ¹¹ CKM 75. 2. 4; 75. 63. 5; 75. 28. 2; 75. 202. 7. ¹² CKM 75. 276. 1. ¹³ CKM 75. 434. 1. ¹⁴ CKM 75. 43. 1. ¹⁵ CKM 75. 153. 21. (Leltári szám nélkül áll a Százhalombattai Városi Tanács bejáratánál a falhoz erősítve). ¹⁶ CKM 75. 191. 1. (Leltári szám nélkül a Százhalombattai „Barátság” Honismereti Kör gyűjteményében). ¹⁷ Százhalombatta 106. sz. épület előtt fekszik. A Honismereti Kör gondozásában.

27/9. ♂ □ ⊞ R6

Matrica É-i, a castellumba É felől haladó limesút (27/10. sz. lelőhely) mentén levő temetőjének első sírjai 1872-ben, Kereskényi Gyula ásatásán kerültek elő,¹ (vö. 27/7. sz. lelőhely) épületomlادék között. A stratigráfiai viszonyok és a mellékletek ismerete nélkül sajnos nem állapítható meg, hogy az épület, vagy a temetkezés volt-e korábbi, de mivel Kereskényi Gyula téglasírt említ, feltételezhető, hogy a territorium korlátozott viszonyai miatt helyszűkével küszködő temető a IV. század folyamán a korábban használt, de már elegyengedett épületek területére is ráhúzódtott (vö. 27/8. sz. lelőhely, a temető másodszori használatba vétele a IV. század közepétől).

1943. aug. 19-én Dormuth Árpád bukkant egy sírra a gáttól É-ra levő árokpartban, mellékleteként csak egy római fibulát említ.² Két árokkal további sírokat is keresett, de eredmény nélkül, valószínűleg azért, mert túlságosan eltávolodott a limesúttól. Ásatási naplójában több adat nem szerepel, de a SZIM leltárkönyvi bejegyzése szerint még további hat sírt tárt fel a limesúttól Ny-ra, melyek közül három melléklet nélküli volt, a 4. sírban „vasmaradványokat”, az 5. sírban egy vaskést és egy római fibulát, a 6.-ban pedig szintén vasmaradványokat talált.³

1957-ben Kácsor László bejelentésére Mócsy András végzett helyszíni szemlét a lelőhelyen. A Déli-gáttól 150 m-re É-ra egy sírkő került elő több darabban, de megközelítőleg eredeti helyzetben, oromzattal Ny-nak, lábazzal K felé. Alatta egy nagyobb faragott, díszítetlen kőlap feküdt. A kőlap alatt 105—125 cm mélységben vályoggal kötött kőfalú, belül habarccsal vakolt sírkamrában három K—Ny-i tájolású csontváz maradványa feküdt (két felnőt és egy gyermek koponya) egy Drag. 18/31. BO[RIO]MA mesterjegyű sigillata

(Lezoux, Antoninus-kor) tál kíséretében.⁴ A kamra belső mérete: h.: 180, sz.: 55—65 cm, a falazás mag.: 50 cm, csak a K-i vége volt bolygatatlan. A sírkő anyaga fehér mészkő, mag.: 154, sz.: 114, vast.: 18 cm. Oszlopok közötti képmezőben két felnőt, a baloldali előtt egy gyermek képe, a jobb oldali férfi kezében irattekeres. Középső mezőben tripus paterával kenyérrel és gyümölcscsel(?), balról camilla, jobbról camillus áll, a tripus mellett balra lent lanterna. Szépen faragott fejezetű oszlopok között a feliratmaradvány: [D(is) M(anibus)] / SEPT(imia) OCNA VIX[IT] / ANN(os) XXXV(?) ET V[...] EM[?]ERITAE FILIAE / EI[VS] VIXIT ANN(os) XII / ET AL[...]. FI[LIO] IP(s)[.]EVS(?) / QVI VIX[IT] MEN]SES VI / AEL(ius) MAR [.....] / OPTIO CO[NIVGI] / PI(e)NTISS[IMAE] / PO[SVIT].⁵

A sírban talált csontok, valamint a felirat alapján a sírkő kétségtelenül nem másodlagos, hanem in situ helyzetű. A III. század elején készült. A sírkő egy darabját Mócsy András a közeli csőszház udvarára vitette, ahol egy régebbi „kétfejes” követ látott teljesen kopott, elmosódott felülettel. A sírkő többi töredékét a lelőhelyen hagyta. A követ 1960-ban beszállították a SZIM-be.⁶

1972-ben a Déli-gáttól É-ra 60—80 m-re, az 1159/71. sz. hétvégi ház telkén a limesúttól K-re 20—25 m-re, garázs építéskor 80—105 cm mélységben újabb, erősen bolygatott sírok kerültek elő. Topál Judit a helyszínen két téglasírt látott, nagyrészt romcsolt állapotban.⁷ A gyermekírs tájolása K—Ny-i (pontosabb iránya már nem volt meghatározható), a koporsóját alkotó peremes téglakon bélyeg nem látszott. A felnőt háztető alakú tegulakoporsójának iránya K—Ny 52—20° volt, az oldalakat alkotó 3—3 peremestégla mind egyikén bélyeg FRIGERIDVS VP DVX és AP LVPII ORD neveivel.⁸ Ezek alapján a melléklet nélküli sírokat a IV. század utolsó harmadára keltezhetjük.⁹ 80—100 cm-re a gyermeksírtól, de attól függetlenül, egy domborműves faragott kőtöredék is előkerült. Anyaga sárgásfehér mészkő, mag.: 60, sz.: 39—48 cm, vast.: 15—18 cm. Leveles keretben kecskelábú szatír derékon aluli része látható, jobb lábánál balra forduló kisméretű négylábú állat (kis oroszlán vagy kutya?) áll.¹⁰

1975-ben Szelezcky Gábor bejelentésére Topál Judit ismét felkereste a lelőhelyet, ahol az előbbi két sírtól ÉK-re 7—8 m-re, 145 cm mélységben szarkofág fedél mutatkozott. Teljes kibontás után egy 213 cm mélységben levő, perem nélküli, habarccsal összekötött, tegula falazású kamra került elő, h.: 230, sz.: 100, mag.: 65 cm, háztető formájú, négy akroterionos szarkofágfedéllel borítva.¹¹ A közepén már repedt fedél anyaga mészkő, felületét 9—9 téglalap alakú mező díszíti, minden második kimélyítve. Az akroterionok stilizált csigavonal-díszűek, a fedél egyik keskeny (6 cm széles!) szegélyén sérült felirat: D(is) M(arcus) OCE[.....] NVS MIL(es) STIP(endiorum) VI(?) VIX(it) AN(nos) XXI (men)S(es) XI M(anibus). (A DM formula megosztva a sor elején és végén!) Gépi

kiemeléskor a fedlap kettőtörött.¹² A kamrában (belső méret: 180 × 70 cm) kettős temetkezés volt, a korábban eltemetett csont és bronz karperecekkel felékszerezett nőt a másik halott temetések felretolták. Később a sírt már nem bolygatták. Az ékszereken kívül a sírban néhány kisebb-nagyobb üvegbalsamariumot, üvegpoharat és egy nagyméretű vázaformájú füles üvegcancsót találtunk.¹³ A kamra padlója perem és bélyeg nélküli téglákból állt. 1979-ben a Dózsa György u. 4. sz. telken, a Déli-gáttól 250 m-re É-ra két ÉNy-DK-i tájolású, melléklet nélküli csontváz került elő (*Holport—Tettamenti*, 1979.)

Biztosra vehető, hogy a dunafüredi építkezések alkalmával a római út két oldalán az elmúlt évtizedekben számos sírt pusztítottak és pusztítanak el napjainkban is. Eddig csak 13 sírről van tudomásunk, ha figyelmen kívül hagyjuk a Kereskényi Gyula által említett „összezúzott holt tetteket.” Jelenlegi adataink alapján feltételezhetjük, hogy a vicus és az északi temető között nem volt számottevő szabad terület, hiszen a gáttól 60 m-re már sírok vannak. A temető É-i kiterjedését Dunafüred beépítettsége miatt ma már csaknem lehetetlen tisztázni, de biztos, hogy a vicus szélétől 120–150 m-re még temetkeztek. K-Ny-i irányban (a limesút két oldalán) pedig egy-egy 30–40 m széles, sírokat rejtő sávval számolhatunk.

Az anyag részletes elemzésével, a két temető időrendi kapcsolatával Topál Judit foglalkozik.

¹ Kereskényi 1874, 4. ² SZIM Adattára 540, 71. ³ SZIM 11520–11524. a-b. ⁴ MNM RR 57.38.1. ⁵ MNM Adattára 457. Sz. VII.; Más olvasattal Fitz 1965, 178.; Uő. 1968, 210. Abb. 32. ⁶ SZIM 60.69.1. ⁷ Rég. kut. 1972, 48. ⁸ CKM, leltározatlan. ⁹ Soproni 1958, 54. ¹⁰ CKM, leltározatlan. ¹¹ Rég. kut. 1975, 36. ¹² A százhalmattai Városi Tanács udvarán, leltározatlan. ¹³ CKM, leltározatlan.

27/10. RÓMAI ÚT: = $\bar{\Omega}$ R6 + B

Az Aquincum-Intercisa közötti limesút maradványai régóta ismertek. 1743-ban „Király köves útja” néven említik a halmok (27/1. sz. lelőhely) melletti szakaszát,¹ ezt ma római útnak nevezik. Dormuth Árpád az érdi határtól (9/25. sz. lelőhely) kiindulva végigjárta az út egy szakaszát, amely világosan nyomon követhető volt a faluba bevezető műútig, onnan kezdve csak tavasszal volt látható az út kavicsozása a Benta-patakig.² A Matrica táborra irányába haladó egyenes út a faluhatártól D-re 1600 m hosszan részben egy mai dűlőút alatt, részben annak Ny-i oldalán vezetett. A dűlőút Ny-i oldalán 10–12 m széles kavicsos sáv jelzi helyét (*Maróti—Torma*, 1979.). Maróti Éva 1979-ben átvágta a kavicsos sávot, és megállapította, hogy az út maradványát ezen a helyen már teljesen szétszántották.³ Ennek a szakaszak D-i végét 1960 körül a Dunai Hőerőmű építések bolygatták meg.⁴ Egy 1953-ban készült légifényképen jól látszik a műút és a Benta közötti 500 m hosszú, valamint a Bentától D-re fekvő 200 m hosszú útszakasz is. Innen kezdve a táborig mintegy két km hosszú szakaszon nem lehet észlelni az út nyomvonalát. (59. t. 1—2.)

Dormuth Árpád 1943-ban a tábornál (27/6. sz. lelőhely) folytatott ásatása során megvizsgálta az út szerkezetét, bemérte irányát, szélessége itt 5,2 m volt.⁵ 1953-ban Mócsy András a kőtáborba É felől vezető limesút egy szakaszát szinten felmérte, rétegződéseit megfigyelte. A döngölt, két árok közötti, 8,5 m széles földútra épült a 6 m széles, kórtegből épített út, melynek szintje a jelenlegi felszín alatt alig néhány cm-re már mutatkozott. A köves utat négy, kavicsos szinttel elválasztott réteg alkotja. A legfelső, lapos kövekből álló burkolat már hiányzott, esetleg nem is volt, árok sem szegélyezte. A 90 cm vastag köves út alatt a földút szintjét egy Hadrianus as keltezte. A későbbi kövesutat egyperiódusúnak tartja, mivel egy másik keskenyebb kövesút, mely a limesútra mérőlegesen fut az I. sz. épület D-i frontjától, csak 4 cm-rel volt mélyebben, mint a limesút.⁶ 1962-ben Alföldy Géza a porta principalis sinistra (É-i kapu) vonalában figyelte meg a limesút maradványait.⁷ 1973-ban a DKV Vízi Sporttelepének építésekora Déli-gát és a kőtábor között, a gáttól D-re, 70 m-re egy Ny-K irányú alapozási árokban Topál Judit figyelte meg a porta principalis sinistra felé tartó út metszetét. A kövesút felső szintje a jelenlegi humusz alatt 15 cm-re jelentkezett, szélessége 6 m volt, vastagsága az árok aljáig 50 cm, a homogénnek tűnő réteget mintegy ökölnyi nagyságú kövek alkották.

A kőtáborból D felé kivezető út nagy valószínűséggel áthaladt Matrica déli temetőjén, (27/8. sz. lelőhely) Topál Judit 1971–1974 évi ásatása során, az egyébként zsúfolt temetőben ÉK-DNy irányú, 8 m széles hiátust tapasztalt, melyet mindkét oldalon sírok szegélyeztek. Tervszerű kövezés nyomai itt nem voltak megfigyelhetők, a feltételezett út mintegy felét 3,5–4,0 m szélességben dűlőútként ma is használják. 1967-ben Soproni Sándor terepbejárást végzett a kőtáborból D felé kivezető út egy szakaszán. Az út mintegy 2 km hosszan a Duna mentén haladhatott, majd a mérföldkövek lelőhelyénél (27/10b. sz. lelőhely) elhagyta az összeszűkülő folyóparti sávot, és felért a löszfennsíkra. A mérföldkövek lelőhelyétől DDK-re a szántásban több helyütt látta az út kavicsos nyomait.⁸

Megemlítendő, hogy Dormuth Árpád munkásai „a régi római út szétbontásakor” a felszíntől 60 cm-re egy szoborfejre bukkantak, mely a „szárnyas Victoriát” ábrázolta.⁹

A római út százhalmattai szakaszához több téves megállapítás is fűződik: Károly János szerint az út a Bentán a római hídon vezetett át és a község határ DNy-i részén fekvő „Római út dűlő”-ben haladt.¹⁰ Ebben az esetben azonban a DNy felé indokolatlanul elkanyarodó út messze elkerülte volna Matricát. A helyi hagyomány szerint a római kori híd¹¹ megközelítőleg K-Ny-i irányban szeli át a Bentát. A háromnyílású kőhid szerintünk XVIII. századi, Fejér vármegye 1747-ben szerződést kötött a híd javítására és újjáépítésére. A XIX. század elejéig a királyi postaút vezetett rajta keresztül.¹² A felszínbe kissé bemélyedő (XVIII—

XIX. századi) út (*Torma*, 1978.) maradványa a légifotókon jól látszik, Visy Zsolt ezt azonosította a limesúttal,¹³ ami valójában ettől K-re 250–400 m-re haladt nagyjából D felé.

A római út százhalmattai szakaszán két helyen láttak napvilágot mérföldkövek:

27/10a.

Dormuth Árpád 1943-ban Érd és Százhalmattai határánál, az egykori Stich tanya mellett egy 3 db-ra tört, kopott, rossz állapotban lévő mérföldkővet látott, melynek töredéke feliratából csak a MARC.AVR. és SEPT. SEVERVS neveket tudta elolvasni.¹⁴

27/10b.

1967-ben Százhalmattai-Dolinán, a kőtáborból D-re 2,1 km-re a Duna-parti löszfennsík egyik 4–5 m mély vízmosásában öt mérföldkő került elő.¹⁵ 1. Henger alakú, mészkő palimpsestus, piros festésnyomokkal. Mag.: 230, átm.: 46 cm.¹⁶ Felirata: 1a: IMP(eratori) CAES(ari) / C(aio) IVL(io) VERO MAXIMINO / PIO FEL(ici) INVICTO AVG(usto) PONTI(fici) / MAX(imo) TRIBVNI-C(ia) P(otestate) III IMP(eratori) V / CO(n)S(uli) PROCO(n)S(uli) P(atri) P(atriciae) ET C(aio) IVL(io) VERO / MAXIMO NOBILISSIMO CAES(ari) PRINCIPI IVVENTVTIS AVG(usti) / N(ostri) FILIO GERMANICIS DACICIS / SARMATICIS MAXIMIS / AB AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) / XXII. 1b: IMP(eratori) CAES(ari) M(arco) AN-NIO / FLORIANO P(io) F(elici) / INVICTO AVG(usto) PONT(ifici) / MAX(imo) TRIB(unicia) POT(estate) / PATRI PATRIAE / PROCO(n)S(uli) / AB AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) / XXII.

Az 1a felirat az i.sz. 235–237. évi útjavításokhoz köthető, az 1b felirat pedig 276 ápr.—júl. között készült.¹⁷ 2. Henger alakú, homokkő, felirata piros festésnyomokkal. Mag.: 172, átm.: 40 cm.¹⁸ Felirata: IMP(erator) CAES(ar) / MARC(us) IVL(ius) PHILIPPVS P(ius) F(elix) AVG(ustus) / PONTIF(ex) MAX(imus) TRIB(unicia) POT(estate) CO(n)S(ul) P(ater) P(atriciae) PRO/CO(n)S(ul) ET MARC(ia) OTACILIA / SEVERA SANC-TISSIMA AVG(usta) CONIVN(x) / AVG(usti) [N]OSTRI / AB AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) XXIII. I. sz. 244-ból való.¹⁹ 3. Henger alakú, homokkő, felirata piros festésnyomokkal. Mag.: 190, átm.: 48 cm.²⁰ Felirata: IMP(erator) CAES(ar) / M(arcus) IVL(ius) PHILIPPVS P(ius) F(elix) / AVG(ustus) P(ontifex) M(aximus) TRIB(unicia) POT(estate) CO(n)S(ul) / P(ater) P(atriciae) PROCO(n)S(ul) ET MA(rcus) IVL(ius) / PHILIPPVS NOBIL(issimus) C(a)ES(ar) / PRINC(eps) IVVENT(utis) ET MARCIA / OTACILIA SEVERA SANC/TISSIMA AVG(usta) CONIVNX / AVG(usti) N(ostri) / (A)B AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) XXIII. I. sz. 244-ben állították.²¹ 4. Henger alakú, mészkő, töredék, meglévő mag.: 46, átm.: 40 cm. Felirat vörös festésnyomokkal.²² A feliratmaradvány olvasata és kiegészítése Soproni Sándor szerint:

IMP(eratori) CAES(ari) / P(ublio) LI[C]I[N]IO VALERIANO / IN[VIC]ITO AVG(usto) PONTIFIC(i) / [MAXIMO] TRIB(unicia) P]OTES-TAT(e) / [II] CO(n)S(uli) II PROCO(n)S(uli) P(atri) P(atriciae)] ET / vagy [CO(n)S(uli) PROCO(n)S(uli) P(atri) P(atriciae)] ET / [P(ublio) LICINIO GALLIENO / AVG(usto) ..... / ..... / AB AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) XXII vagy XXIII]. I. sz. 254–258 közé keltezhető.²³ 5. Henger alakú, mészkő, töredék, meglévő mag.: 98 cm, átm.: 39 cm.²⁴ Felirata: PERPETVO / IMPERATORI / AVGVSTO / NOSTRO / XXII. Diocletianus korából való.²⁵ 6. Felirat nélküli, három darabban, henger alakú, négyszögletes talpazattal, mészkő, mag.: 220, átm.: 38–41 cm. Valószínűleg fel nem használt kő, felületén semmiféle betűnyom nem látszik.²⁶

1969-ben és 1971-ben ugyanerről a lelőhelyről további négy mérföldkő került napvilágra.²⁷ 1. Elagabalus felirata, mészkő, i. sz. 218-ból, XXIII. MP jelzéssel. 2. Maximinus felirata, mészkő, nagy valószínűséggel 235-ből, töredékes mérföldadattal, csak ...]X[...] látható. 3. III Gordianus, mészkő, töredékes felirattal, datálása bizonytalan, mérföldadata is hiányzik. 4. II Claudius, homokkő, bizonytalan datálású, mérföldadata XXIII MP. A mérföldkövekkel Soproni Sándor újabb tanulmányban kíván foglalkozni.

Bónis Éva 1967-ben a mérföldkövek között a vatyai kultúra néhány cserepét gyűjtötte.²⁸

¹ OL P 1341. fasc. 30. No. 4. ² SZIM Adattára 540, 71.; Rövid említése: Dormuth 1936, 51. ³ SZFM Adattára. ⁴ MNM Adattára 190/1961. VIII. Kőnig Antal bejelentése. ⁵ SZIM Adattára 540, 70. ⁶ MNM Adattára 184. Sz. III.; Mócsy 1955, 60., 3. kép.; Uő. 1962, 655. ⁷ Rég. kut. 1962, 36. ⁸ Soproni 1970, 91. ⁹ SZIM Adattára 540, 72.; SZIM 11528. ¹⁰ Károly 1896–1904, I. 103. ¹¹ Pest m. emlékei II. 56–57. Ismeretlen korúnak tartja. Megjegyzendő, hogy sem Pesty Frigyes adatközlője, sem a múlt század közepén a környéken kutató régészek nem említik a hidat római korúként, így a hagyományt újabb keletűnek tarthatjuk. ¹² Gáll 1970, 167–168, 189–191. kép. A híd részletes leírását és történetét adja. További adatokat közöl Pánczy Józsefné: Pesty 1864/1977, 181. old. 1. lj.; Az I. katonai felmérés ezen a nyomvonalon ábrázolja az utat. Coll. XIII. Sect. 22. ¹³ Visy 1978, 3. kép.; Az 5. képen ábrázolt ercsi útszakasz is 800–900 m-re Ny-ra van, mint ahol Soproni Sándor megfigyelte a limesutat. Az út százhalmattai szakaszának D-i vége ugyanazon a képen a Dunától 400–500 m-re Ny-ra látható. ¹⁴ SZIM Adattára 540, 71. A töredéket a helyszínen hagyta, azóta elkallódott. ¹⁵ MNM Adattára XXI. 359/967.; Rég. kut. 1967, 29. ¹⁶ MNM RR 67. 42. 1. ¹⁷ Soproni 1970, 93–95, 4. 6. kép. ¹⁸ MNM RR 67. 43. 1. ¹⁹ Soproni 1970, 95–96, 8, 9. kép. ²⁰ MNM RR 67. 44. 1. ²¹ Soproni 1970, 96–101, 10, 11. kép. ²² MNM RR 67. 45. 1. ²³ Soproni 1970, 101–104, 12, 13. kép. ²⁴ MNM RR 67. 46. 1. ²⁵ Soproni 1970, 104–106, 14–15. kép. ²⁶ Nem került be az MNM-be, a DKV Irodáépülete előtt állították fel. Soproni 1970, 107–109, 58. jegyzet. ²⁷ MNM Adattára 182/969. XIV. és 234/971. XIX.; Rég. kut. 1969, 36. és 1971, 39–40. — MNM RR 75. 2. 1. — 75. 5. 1. ²⁸ MNM RÓ 69. 68. 1–2.

27/11. ALSÓ-SZŐLŐK: ⊕ B

1974-ben, a DKV-tól K-re, a fennsík lábánál árokásó gépek 9 bronzkori urnasírt romboltak szét,¹ a leletek többsége megsemmisült, két hiányos, nagyméretű vatyai urna a helyi Honismereti

kiemelésekor a fedlap kettétörött.¹² A kamrában (belső méret: 180 × 70 cm) kettős temetkezés volt, a korábban eltemetett csont és bronz karperecekkel felékszerezett nőt a másik halott temetések felretolták. Később a sírt már nem bolygatták. Az ékszereken kívül a sírban néhány kisebb-nagyobb üvegbalsamariumot, üvegpoharat és egy nagyméretű vázaformájú füles üvegcancsót találtunk.¹³ A kamra padlója perem és bélyeg nélküli téglából állt. 1979-ben a Dózsa György u. 4. sz. telken, a Déli-gáttól 250 m-re É-ra két ÉNy—DK-i tájolású, melléklet nélküli csontváz került elő (*Holport—Tettamanti*, 1979.)

Biztosra vehető, hogy a dunafüredi építkezések alkalmával a római út két oldalán az elmúlt évtizedekben számos sírt pusztítottak és pusztítanak el napjainkban is. Eddig csak 13 sírről van tudomásunk, ha figyelmen kívül hagyjuk a Kereskényi Gyula által említett „összezúzott holt tetemeiket.” Jelenlegi adataink alapján feltételezhetjük, hogy a vicus és az északi temető között nem volt szántóterület szabad terület, hiszen a gáttól 60 m-re már sírok vannak. A temető É-i kiterjedését Dunafüred beépítettsége miatt ma már csaknem lehetetlen tisztázni, de biztos, hogy a vicus szélétől 120—150 m-re még temetkeztek. K—Ny-i irányban (a limesút két oldalán) pedig egy-egy 30—40 m széles, sírokat rejtő sávval számolhatunk.

Az anyag részletes elemzésével, a két temető időrendi kapcsolatával Topál Judit foglalkozik.

¹ Kereskényi 1874, 4. ² SZIM Adattára 540, 71. ³ SZIM 11520—11524. a-b. ⁴ MNM RR 57.38.1. ⁵ MNM Adattára 457. Sz. VII.; Más olvasattal Fitz 1965, 178.; Uő. 1968, 210. Abb. 32. ⁶ SZIM 60.69.1. ⁷ Rég. kut. 1972, 48. ⁸ CKM, leltározatlan. ⁹ Soproni 1958, 54. ¹⁰ CKM, leltározatlan. ¹¹ Rég. kut. 1975, 36. ¹² A százhalombattai Városi Tanács udvarán, leltározatlan. ¹³ CKM, leltározatlan.

27/10. RÓMAI ÚT: = $\square$ R6+B

Az Aquincum-Intercisa közötti limesút maradványai régóta ismertek. 1743-ban „Király köves útja” néven említik a halmok (27/1. sz. lelőhely) melletti szakaszát,¹ ezt ma római útnak nevezik. Dormuth Árpád az érdi határtól (9/25. sz. lelőhely) kiindulva végigjárta az út egy szakaszát, amely világosan nyomon követhető volt a faluba bevezető műútig, onnan kezdve csak tavasszal volt látható az út kavicsozása a Benta-patakig.² A Matrica tábora irányába haladó egyenes út a faluhatártól D-re 1600 m hosszan részben egy mai dűlőút alatt, részben annak Ny-i oldalán vezetett. A dűlőút Ny-i oldalán 10—12 m széles kavicsos sáv jelzi helyét (*Maróti—Torma*, 1979.). Maróti Éva 1979-ben átvágta a kavicsos sávot, és megállapította, hogy az út maradványát ezen a helyen már teljesen szétszántották.³ Ennek a szakasznak D-i végét 1960 körül a Dunai Hőerőmű építéskor bolygatták meg.⁴ Egy 1953-ban készült légifényképen jól látszik a műút és a Benta közötti 500 m hosszú, valamint a Bentától D-re fekvő 200 m hosszú útszakasz is. Innen kezdve a táborig mintegy két km hosszú szakaszon nem lehet észlelni az út nyomvonalát. (59. t. 1—2.)

Dormuth Árpád 1943-ban a tábornál (27/6. sz. lelőhely) folytatott ásatása során megvizsgálta az út szerkezetét, bemérte irányát, szélessége itt 5,2 m volt.⁵ 1953-ban Mócsy András a kőtáborba É felől vezető limesút egy szakaszát szinten felmérte, rétegződéseit megfigyelte. A döngölt, két árok közötti, 8,5 m széles földútra épült a 6 m széles, kőrétegből épített út, melynek szintje a jelenlegi felszín alatt alig néhány cm-re már mutatkozott. A köves utat négy, kavicsos szinttel elválasztott réteg alkotja. A legfelső, lapos kövekből álló burkolat már hiányzott, esetleg nem is volt, árok sem szegélyezte. A 90 cm vastag köves út alatt a földút szintjét egy Hadrianus as keltezte. A későbbi kövesutat egyperiódusának tartja, mivel egy másik keskenyebb kövesút, mely a limesútra merőlegesen fut az I. sz. épület D-i frontjától, csak 4 cm-rel volt mélyebben, mint a limesút.⁶ 1962-ben Alföldy Géza a porta principalis sinistra (É-i kapu) vonalában figyelte meg a limesút maradványait.⁷ 1973-ban a DKV Vízi Sporttelepének építéskor a Déli-gát és a kőtábor között, a gáttól D-re, 20 m-re egy Ny—K irányú alapozási árokban Topál Judit figyelte meg a porta principalis sinistra felé tartó út metszetét. A kövesút felső szintje a jelenlegi humusz alatt 15 cm-re jelentkezett, szélessége 6 m volt, vastagsága az árok aljáig 50 cm, a homogénnek tűnő réteget mintegy ökolnyi nagyságú kövek alkotják.

A kőtáborból D felé kivezető út nagy valószínűséggel áthaladt Matrica déli temetőjén, (27/8. sz. lelőhely) Topál Judit 1971—1974 évi ásatása során, az egyébként zsúfolt temetőben ÉK—DNy irányú, 8 m széles hiátust tapasztalt, melyet mindkét oldalon sírok szegélyeztek. Tervszerű kövezés nyomai itt nem voltak megfigyelhetők, a feltételezett út mintegy felét 3,5—4,0 m szélességben dűlőútként ma is használják. 1967-ben Soproni Sándor terepbejárást végzett a kőtáborból D felé kivezető út egy szakaszán. Az út mintegy 2 km hosszan a Duna mentén haladhatott, majd a mérföldkövek lelőhelyénél (27/10b. sz. lelőhely) elhagyta az összeszűkülő folyóparti sávot, és felért a löszfennsíkra. A mérföldkövek lelőhelyétől DDK-re a szántásban több helyütt látta az út kavicsos nyomait.⁸

Megemlítendő, hogy Dormuth Árpád munkásai „a régi római út szétbontásakor” a felszíntől 60 cm-re egy szoborfejre bukkantak, mely a „szárnyas Victoriát” ábrázolta.⁹

A római út százhalombattai szakaszához több téves megállapítás is fűződik: Károly János szerint az út a Bentán a római hídon vezetett át és a községhatár DNy-i részén fekvő „Római út dűlő”-ben haladt.¹⁰ Ebben az esetben azonban a DNy felé indokolatlanul elkanyarodó út messze elkerülte volna Matricát. A helyi hagyomány szerint a római kori híd¹¹ megközelítőleg K—Ny-i irányban szeli át a Bentát. A háromnyílású kőhid szerintünk XVIII. századi, Fejér vármegye 1747-ben szerződést kötött a híd javítására és újjáépítésére. A XIX. század elejéig a királyi postaút vezetett rajta keresztül.¹² A felszínbe kissé bemélyedő (XVIII—

XIX. századi) út (*Torma*, 1978.) maradványa a légifotókon jól látszik, Visy Zsolt ezt azonosította a limesúttal,¹³ ami valójában ettől K-re 250—400 m-re haladt nagyjából D felé.

A római út százhalombattai szakaszán két helyen láttak napvilágot mérföldkövek:

27/10a.

Dormuth Árpád 1943-ban Érd és Százhalombatta határánál, az egykori Stich tanya mellett egy 3 db-ra tört, kopott, rossz állapotban lévő mérföldkövet látott, melynek töredéke feliratából csak a MARC.AVR. és SEPT. SEVERVS neveket tudta elolvasni.¹⁴

27/10b.

1967-ben Százhalombatta-Dolinán, a kőtáborból D-re 2,1 km-re a Duna-parti löszfennsík egyik 4—5 m mély vízmosásában öt mérföldkő került elő.¹⁵ 1. Henger alakú, mészkő palimpsestus, piros festésnyomokkal. Mag.: 230, átm.: 46 cm.¹⁶ Felirata: 1a: IMP(eratori) CAES(ari) / C(aio) IVL(io) VERO MAXIMINO / PIO FEL(ici) INVICTO AVG(usto) PONTI(fici) / MAX(imo) TRIBVNIC(ia) P(otestate) III IMP(eratori) V / CO(n)S(uli) PROCO(n)S(uli) P(atrici) P(atriciae) ET C(aio) IVL(io) VERO / MAXIMO NOBILISSIMO CAES(ari) PRINCIPI IVVENTVTIS AVG(usti) / N(ostri) FILIO GERMANICIS DACICIS / SARMATICIS MAXIMIS / AB AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) / XXII. 1b: IMP(eratori) CAES(ari) M(arco) ANONIO / FLORIANO P(io) F(elici) / INVICTO AVG(usto) PONT(ifici) / MAX(imo) TRIB(unicia) POT(estate) / PATRI PATRIAE / PROCO(n)S(uli) / AB AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) / XXII.

Az 1a felirat az i.sz. 235—237. évi útjavításokhoz köthető, az 1b felirat pedig 276 ápr.—júl. között készült.¹⁷ 2. Henger alakú, homokkő, felirata piros festésnyomokkal. Mag.: 172, átm.: 40 cm.¹⁸ Felirata: IMP(erator) CAES(ar) / MARC(us) IVL(ius) PHILIPPVS P(ius) F(elix) AVG(ustus) / PONTIF(ex) MAX(imus) TRIB(unicia) POT(estate) CO(n)S(ul) P(ater) P(atriciae) PRO/CO(n)S(ul) ET MARC(ia) OTACILIA / SEVERA SANC-TISSIMA AVG(usta) CONIVN(x) / AVG(usti) [N]OSTRI / AB AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) XXIII. I. sz. 244-ból való.¹⁹ 3. Henger alakú, homokkő, felirata piros festésnyomokkal. Mag.: 190, átm.: 48 cm.²⁰ Felirata: IMP(erator) CAES(ar) / M(arcus) IVL(ius) PHILIPPVS P(ius) F(elix) / AVG(ustus) P(ontifex) M(aximus) TRIB(unicia) POT(estate) CO(n)S(ul) / P(ater) P(atriciae) PROCO(n)S(ul) ET MA(rcus) IVL(ius) / PHILIPPVS NOBIL(issimus) C(a)ES(ar) / PRINC(eps) IVVENT(utis) ET MARCIA / OTACILIA SEVERA SANC/TISSIMA AVG(usta) CONIVNX / AVG(usti) N(ostri) / (A)B AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) XXIII. I. sz. 244-ben állították.²¹ 4. Henger alakú, mészkő, töredék, meglevő mag.: 46, átm.: 40 cm. Felirat vörös festésnyomokkal.²² A feliratmaradvány olvasata és kiegészítése Soproni Sándor szerint:

IMP(eratori) CAES(ari) / P(ublio) LI[C]I[N]IO VALERIANO / IN[V]ICITIO AVG(usto) PONTIFIC(i) / [MAXIMO TRIB(unicia) P]OTESTAT(e) / [II CO(n)S(uli) II PROCO(n)S(uli) P(atrici) P(atriciae)] ET / vagy [CO(n)S(uli) PROCO(n)S(uli) P(atrici) P(atriciae)] ET / [P(ublio) LICINIO GALLIENO / AVG(usto) . . . . . / . . . . . / AB AQ(uinco) M(ilia) P(assuum) XXII vagy XXIII]. I. sz. 254—258 közé keltezhető.²³ 5. Henger alakú, mészkő, töredék, meglevő mag.: 98 cm, átm.: 39 cm.²⁴ Felirata: PERPETVO / IMPERATORI / AVGVSTO / NOSTRO / XXII. Diocletianus korából való.²⁵ 6. Felirat nélküli, három darabban, henger alakú, négyszögletes talpazattal, mészkő, mag.: 220, átm.: 38—41 cm. Valószínűleg fel nem használt kő, felületén semmiféle betűnyom nem látszik.²⁶

1969-ben és 1971-ben ugyanerről a lelőhelyről további négy mérföldkő került napvilágra.²⁷ 1. Elagabalus felirata, mészkő, i. sz. 218-ból, XXIII. MP jelzéssel. 2. Maximinus felirata, mészkő, nagy valószínűséggel 235-ből, töredékes mérföldadattal, csak . . .]X[. . . látható. 3. III Gordianus, mészkő, töredékes felirattal, datálása bizonytalan, mérföld adata is hiányzik. 4. II Claudius, homokkő, bizonytalan datálású, mérföldadata XXIII MP. A mérföldkövekkel Soproni Sándor újabb tanulmányban kíván foglalkozni.

Bónis Éva 1967-ben a mérföldkövek között a vatyai kultúra néhány cserepét gyűjtötte.²⁸

¹ OL P 1341. fasc. 30. No. 4. ² SZIM Adattára 540, 71.; Rövid említése: Dormuth 1936, 51. ³ SZFM Adattára. ⁴ MNM Adattára 190/1961. VIII. Kőnig Antal bejelentése. ⁵ SZIM Adattára 540, 70. ⁶ MNM Adattára 184. Sz. III.; Mócsy 1955, 60., 3. kép.; Uő. 1962, 655. ⁷ Rég. kut. 1962, 36. ⁸ Soproni 1970, 91. ⁹ SZIM Adattára 540, 72.; SZIM 11528. ¹⁰ Károly 1896—1904, I. 103. ¹¹ Pest m. emlékei II. 56—57. Ismeretlen korának tartja. Megjegyzendő, hogy sem Pesty Frigyes adatközlője, sem a múlt század közepén a környéken kutató régészek nem említik a hidat római korúként, így a hagyományt újabb keletűnek tarthatjuk. ¹² Gáll 1970, 167—168, 189—191. kép. A híd részletes leírását és történetét adja. További adatokat közöl Pánczky Józsefné: Pesty 1864/1977, 181. old. 1. l.; Az I. katonai felmérés ezen a nyomvonalon ábrázolja az utat. Coll. XIII. Sect. 22. ¹³ Visy 1978, 3. kép.; Az 5. képen ábrázolt ercsi útszakasz is 800—900 m-rel Ny-ra van, mint ahol Soproni Sándor megfigyelte a limesutat. Az út százhalombattai szakaszának D-i vége ugyanazon a képen a Dunától 400—500 m-re Ny-ra látható. ¹⁴ SZIM Adattára 540, 71. A töredéket a helyszínen hagyta, azóta elkallódott. ¹⁵ MNM Adattára XXI. 359/967.; Rég. kut. 1967, 29. ¹⁶ MNM RR 67. 42. 1. ¹⁷ Soproni 1970, 93—95, 4. 6. kép. ¹⁸ MNM RR 67. 43. 1. ¹⁹ Soproni 1970, 95—96, 8, 9. kép. ²⁰ MNM RR 67. 44. 1. ²¹ Soproni 1970, 96—101, 10, 11. kép. ²² MNM RR 67. 45. 1. ²³ Soproni 1970, 101—104, 12, 13. kép. ²⁴ MNM RR 67. 46. 1. ²⁵ Soproni 1970, 104—106, 14—15. kép. ²⁶ Nem került be az MNM-be, a DKV Irodáépülete előtt állították fel. Soproni 1970, 107—109, 58. jegyzet. ²⁷ MNM Adattára 182/969. XIV. és 234/971. XIX.; Rég. kut. 1969, 36. és 1971, 39—40. — MNM RR 75. 2. 1. — 75. 5. 1. ²⁸ MNM RÓ 69. 68. 1—2.

27/11. ALSÓ-SZŐLŐK: $\oplus$ B

1974-ben, a DKV-tól K-re, a fennsík lábánál árokásó gépek 9 bronzkori urnasírt romboltak szét,¹ a leletek többsége megsemmisült, két hiányos, nagyméretű vatyai urna a helyi Honismereti

Kör gyűjteményébe került. Tóth István iváncsai lakos az ottani helytörténeti gyűjteménynek ajánlékozott két innen származó vatyai bögrét.² Talán ebből a temetőből származik az a néhány bronzkori lelet, ami Matrica D-i temetője területén (27/8. sz. lelőhely) került elő: nagyrévi típusú bögre;³ félhold alakú bronzcsüngő, visszahajló végekkel;⁴ nyéllyukas kőbalta töredéke és egy barnaszürkésbarna, mindkét felületén simított oldaltöredék.⁵

¹ MNM Adattára 108/1975. X.; Rég. kut. 1974. 63. ² Iváncsa, Helytörténeti Gyűjtemény B-12, B-13. ³ CKM 75. 98. 4.; Topál 1981., XXVII. t. 109/5. kép. ⁴ CKM 75. 424. 1.; Topál 1981., LXXII. t. 212. kép. ⁵ CKM, leltározatlan.

27/12. KLISSZA: ○ A

Matrica D-i temetőjének (27/8. sz. lelőhely) területén, valamint ettől ÉNy felé húzódó sávban Árpád-kori településnyomok kerültek elő. Az ásások során nehezen körvonalazható hamus foltok (tűzhelyek); kerek, tapasztott, néha cserepekkel is kirakott fenekű, szabadtéri (?) kemencék és szemétdöbrök kerültek elő.¹ A leletanyag² alapján a település kezdete a X—XI. századra tehető (vörös, barna, sárgásszürke, homokos anyagú, kézzel vagy kézikorongon formált, vízszintes és hullámos vonalkötegdíszes edénytöredékek³), de a leletek túlnyomó többsége késő Árpád-kori. XII—XIII. századiak a vörös, barna, szürke színű, homokkal-kavicssal soványított anyagú, kézikorongon készült, bekarcolt csigavonallal, fogaskerek-vonalakkal, vállon bevágásokkal díszített fazéktöredékek és a barna, vöröses színű, vízszintesen szélesedő peremű, csonkakúpos felső részű bográctöredék.⁴ A XIII. századra keltezzük a kézikorongon készült, homokos-kavicsos anyagú, fehér kerámiát (többsége különbözően profilált peremű, csigavonalas fazéktöredék;⁵ néhány palacktöredék;⁶ barnáspiros sávokkal festett kancsóperem⁷), melyhez néhány ausztriai készítmény (szürke, redukált égetésű, homokos-kavicsos anyagú, félkörben kihajló peremű fazéktöredék⁸) is tartozik.

A lelőhely Bate(j) falu (27/7. sz. lelőhely) Árpád-kori részéhez tartozott.

¹ MNM Adattára 108/1975. XI.; Rég. kut. 1974. 63.; Topál 1981., melléklet. ² CKM-ben leltározva a sírok környékén talált Árpád-kori leletanyag; leltározatlanok a településéhez köthető és szórvány leletek. ³ CKM 75. 21. 6; 32. 10; 45. 2; 54. 6. és 2 db leltározatlan. ⁴ CKM 75. 48. 5—7; 70. 5; 137. 7; 161. 1. és leltározatlan töredékek. ⁵ CKM 75. 21. 3—5; 33. 12; 45. 4; 75. 9; 182. 5—6. és szám nélküliek. ⁶ CKM 75. 48. 9. és szám nélküliek. ⁷ CKM 75. 182. 7. ⁸ CKM 75. 21. 2. és szám nélkül.

27/13. DUNAI KŐOLAJIPARI VÁLLALAT (SZERELEM-TANYA): ⊕ B

A község D-i határában, egy enyhe emelkedésű domboldalon többször megbolygatták a vatyai kultúra temetőjét. 1963-ban raktár építésekor bukkantak a munkások egy urnasírra, amelyben a bekarcolt vonalakkal díszített urnán kívül egy rovátkolt hasú, kétfülű tál volt.¹ 1968-ban Thomas Edit megfigyelése szerint hozzávetőleg három ur-

nafészket dúltak fel az építéssel. A leletek közül az MNM-be egy kisméretű, vállán bekarcolt körökkel díszített talpas tálka és egy füles bögre került.² Ugyanebben az évben földmunkák során újból találtak edénytöredékeket a lelőhelyen.³ 1973-ban is feldúltak néhány, ma már azonosíthatatlan számú sírt, a leletekből csupán bronzspirális csövecske darabjai, három osztású kék gyöngy és hasonlóan a töredékei jutottak az SZFM-be.⁴

¹ Mozsolics Amália jelentése: MNM Adattára 255/1963. X.; MNM RÓ 64. 10. 1—2. ² MNM Adattára 245/1968. XII.; MNM RÓ 69. 93. 1—2. ³ Soproni Sándor jelentése: MNM Adattára 289/1970. XVIII. A cserepek valószínűleg nem kerültek az MNM-be. ⁴ SZFM Adattára 395.; SZFM 78. 62. 1—3. (Szerelem-tanya).

27/14. ▲ B

Dunafüredtől DNy-ra, kb. 2 km-re, közvetlenül a Duna magas partján erődített telep nyomai találhatók. A földvár feltehetően két részből állt. A Duna felől a folyó részben már elmosta, a megmaradt 120 × 30—40 m-es területen rablóásatás nyoma s az így napfényre került égett réteg figyelhető meg. A fő rész a Ny-i volt, a 150 × 50—60 m-es területet Ny és K felől természetes vízmosásban folytatódó árok védte. É és D felé a terület meredek oldalban folytatódik, itt nincsenek erődítéssínek. A lelőhelyen először Bónis Éva gyűjtött leleteket: a nagyrévi kultúra néhány cserepét és egy agancseszközt.¹ A későbbi terepbejáráskor² is a nagyrévi kultúra leleteit találtuk, mégpedig igen nagy mennyiségben. (*Dinnyés—Hellebrandt—Soproni—Tettamanti—Thomas*, 1971; *Holport—Tettamanti—Torma*, 1976.) Néhány cserepet az erődített résztől Ny-ra eső domboldalon is gyűjtöttünk. A múzeumba került anyagban³ többek között jellegzetes kettős kúpos, bajuszfüles bögre; fekete, fényezett felületű urna 3 függőleges bordával díszített oldala; kihajló, rövid nyakú tálakból származó néhány töredék; több seprűdíszes fazékoldal, valamint egy átfúrt, csónak alakú baltatöredék és egy megnyújtott hasáb alakú agyagnehezék van. (10. t. 1—13, 15.)

¹ MNM RÓ 69. 68. 3—7. ² MNM Adattára 106/1971. IX.; 235/1971. XIX. ³ SZFM 77. 107. 1—14; 108. 1—16; 109. 1—10.

27/15. DUNAI KŐOLAJIPARI VÁLLALAT: ⊕ I Ak

A Duna magas partján, a folyótól mintegy 500 m-re Ny-ra a DKV 40 000-es blokkjának területén a terep mélyítése és olajtartályok építése során egy avar temető legnagyobb része már elpusztult az 1975. évi leletbejelentésig. Ekkor csatorna és rézsű készítése közben újabb sírok kerültek elő, amelyek közül kb. 15 temetkezés a földmunkák és a kiváncsiskodó munkások turkálásai következtében ugyancsak tönkrement. Tettamanti Sarolta a leletmentés során 12 sírt tárt föl a temető D-i sarkában.¹ Az ásatással és a különböző nyitott csatornaárkok helyszínelésével sikerült a temetőt D és Ny felől lehatárolni. Egy kb. 85 × 25 m-es

nem veszélyeztetett területen maradhettek még bent sírok.

A feltárt temetkezések iránya ÉNy—DK, illetve NyÉNy—KDK. Egy sírban agyagedény, két-többször állatsont-, ételmelléklet volt. Feltártunk egy lovassírt is, amelyben a felszerszámozott ló (teljes váz) hason feküdt az emberi váz bal oldalán, vele egyező tájolásban. A sírrablók aknája az emberi vázra, annak bal mellkasára és a két váz közötti területre ásott rá.

Számos leletet szereztünk meg a munkásoktól: egy vésett indadisztes bizánci típusú öntött bronzcsapot,² nagygömbös fülbevaló aranyozott ezüst granulációs félgömbös díszet,³ ezüst pajzs- és téglalap alakú lemezes vereteket, kis vasfokost.⁴ A visszakapott leletek között volt egy hurkosfülű kengyel is.⁵ A feltárt sírok mellékletei közül a 10. sír két, bronzpalástba foglalt gyöngycsüngős fülbevalóján kívül⁶ a 11. (lovas) sír tárgyait érdemes részletesebben bemutatni:⁷ az öv préselt díszű nagyszíjvégből, sima lemezes kissíjvégekből, pajzs alakú, lemezes veretekből, a lószerszám ezüst félgömbös veretekből és — valószínűleg — háromkaréjos rojtmintás ólom-ezüst veretek töredékeiből áll. A lószerszámhoz tartozik még a csikózábla, a két hosszúfülű kengyel. A ló hátán feküdt egy vaskopja, amelynek díszítése, formája az erős korrozio miatt nem volt kivehető.⁸ A feltárt temető rész korát a fentiek alapján a VII. század első felére tehetjük. (37. t. 1—5., 38. t. 18—23.)

¹ SZFM Adattára 1259.; Rég. kut. 1975. 55.; SZFM 77. 169. 1—1. 189. 3. ² SZFM 77. 178. 1. ³ SZFM 77. 183. 1. ⁴ SZFM 77. 189. 1—2. ⁵ SZFM 77. 184. 1. ⁶ SZFM 77. 175. 1. ⁷ SZFM 77. 176. 1—21. ⁸ Nem tudjuk megmondani, hogy a rácsdíszes köpjű kora avar kopják típusába tartozik-e, vö. Kovrig 1955. 30—44.

27/16. DUNAFÜRED, VIRÁGH U. 2.: ⊕ B? Bv?

A Virágh u. 2. szám alatt, Németh Ferenc kertjében kicsiny, egyfülű, égett csontokat tartalmazó, bronzkori (késő bronzkori?) bögre került elő.¹ Kovács Tibor kiszállása alkalmával a kertben több helyen átégett rétegeket figyelt meg.²

¹ MNM RÓ 64. 40. 1. ² MNM Adattára 126/1964. XI.

27/17. ALKOTMÁNY UTCA: ○ B, A—Kk ○ Kk

A régi falu ÉK-i részén, a Dunával párhuzamos Alkotmány utca 125—135. sz. telkei és a folyó közötti szakadozott partfalban néhány beásás (gödör?) foltját figyeltük meg, a beásásokból kevés, jellegtelen bronzkori és középkori edénytöredéket gyűjthettünk. (*Holport—Tettamanti—Torma*, 1976.) Az SZFM-be egy barna színű, homokos anyagú, tölcséres nyakú, kifelé vastagodó, bronzkori edényperem,¹ fehér, kézikorongolt, vonaldíszes és korongolt, hornyolt-bordás díszű oldaltöredékek; fehér, szögfejhez hasonlóan profilált fazékperemtöredéke és rózsaszínű, erősen homokos mécses peremtöredéke került.² A középkori leletanyag a XIII. századtól a XV—XVI. századig terjedő időszakra keltezhető.

A lelőhelyet a középkori Százhalom (Zazhalom) faluval azonosítjuk,³ amelyet időnként Fejér, más-kor Pest megyéhez számítottak. Nevét az Anonymus által is említett halmokról (27/1. sz. lelőhely) kapta.⁴ A falu a gyér régészeti adatok szerint is Árpád-kori eredetű, okleveles említéseit csak a XV. századtól ismerjük. 1430-ban Zazhalom-i Dénes és Egyed tőköli jobbágyokról olvasunk.⁵ Részben a Gutori Nagy és a Kálnói családé volt, 1448-ban 17 évi adómentességet ígérnek a berki (9/24. sz. lelőhely), érdi (9/19. sz. lelőhely) és a százhalmi birtokukra letelepülőeknek.⁶ 1467-ben a két család Százhalom birtok felét is átengedi Sthoz Egyed budai polgárnak.⁷ A Gutori Nagy családból származó Haraszty Ferenc 1512-ben elzalogosította százhalmi birtokát,⁸ majd 1518-ban többi birtokaival együtt vejeinek, a lévai Cseh és a Paksy család tagjainak adja át.⁹ 1568-ban Ghymeszi Forgách János tiltakozik az elhalt Haraszty Ferenc és Lévay Zsigmond birtokainak eladományozása ellen.¹⁰

Más birtokosai is voltak: 1450-ben Százhalom-i Antal szabó itteni birtokrészét — 5 lakott jobbágytelket, 5 kaszás rétet, toronnyal bíró templom hatod részét, két ekényi legelőt — foglalták le.¹¹ 1478-ban a Szabó Antal fia, Benedek magtalan halálával a királyra szállt birtokrészbe Kisbán Bálint budai polgárt vezették be.¹² 1477-ben az Érden (9/19. sz. lelőhely) birtokos Berki László és sógora, Sárkány Bertalan pereskedett Csákszigetért (Chakzygeth) Kisbán Bálinttal és Százhalom-i Antal özvegyével.¹³ A tanúvallomások többsége szerint a sziget Érd és Százhalom között feküdt, a két falu közösen használta. (Azonos lehet a mai érdi határban fekvő Szigettel.)

Százhalom falut 1546-ban 10, 1559-ben és 1562-ben 12, 1580-ban 23 lakosával írták be a defterbe.¹⁴ 1588-ban portaszám nélkül vették fel Pilis megye adóajlstromába.¹⁵ XVII. századi történetét alig ismerjük, 1659-ben a Sárkány család birtokmegosztásában Bata vagy Százhalom falu is szerepel.¹⁶ 1671-ben török földesura és Sárkány János görögkeleti szerbektől telepített Százhalomra.¹⁷ 1720 körül ismét szerbek telepedtek itt le, a falu nevét a XIX. században Battára változtatták meg.¹⁸ (Vö. 27/7. sz. lelőhely).

Százhalom templomos hely volt, toronnyal bíró templomát 1450-ben,¹⁹ Máté nevű plébánosát 1468-ban említik.²⁰

¹ SZFM 77. 116. 1. ² SZFM 77. 116. 2—4. ³ Csánki 1890. 34. tévesen Káposztásmegyert (Bp. IV. ker.) körül keresi. Tévedését átveszi Dedek-Crescens 1910. 219.; Csánki 1897. 346. helyreigazítja a tévedést. ⁴ Kiss 1978. 599. ⁵ OL DI. 12181.; Csánki 1897. 346. ⁶ OL DI. 80906.; Zichy okmt. IX. 184.; Károly 1896—1904. III. 163. ⁷ Hédervári lt.; Hédervári okl. 1909. I. 323—328.; Bártfai Szabó 1938. 946. reg. ⁸ OL P 1341. Lad. 23. rakt. sz. 49. fasc. 27. No. 22.; Károly 1896—1904. III. 164. ⁹ OL Garamszentbenedeki protokollum. B. 163.; Turchányi 1903. 91—92. ¹⁰ OL DI. 106083. (Budai kápt. prot.) 84. old.; Károly 1896—1904. III. 165.; Bártfai Szabó 1938. 1666. reg. ¹¹ Gyulai cs. lt. 72.; Bakács gyűjt. 649. reg. ¹² Forgách cs. lt.; Bártfai Szabó 1938. 1051. reg. ¹³ Kismartoni lt. 47. S. 26. = OL DI. 88595.; Csánki 1897. 346. — Kubinyi 1966. 260—261. ¹⁴ Káldy-Nagy 1971. 55.; Uő. 1977. 43.; Velics—Kammerer 1886—1890. II. 540. ¹⁵ OL Reg. decimarum XV.; Bártfai Szabó 1938. 1715. reg.

¹⁶ OLP. 1341. Lad. 23. rakt. sz. 49. fasc. 27. No. 10. ¹⁷ OLP 1341. fasc. 14. no. 15.; Jenei 1970, 192. ¹⁸ Károly 1896—1904, III. 162. ¹⁹ Vö. 11. lj. ²⁰ OLP. 88463.; Kismartoni lt. 47. B. 26.; Csánki 1897, 346.

27/18. KOSSUTH L. U. 7.: H B Ő

Az Öregfalu D-i szélén, a Duna-parttól kb. 150 m-re levő enyhe emelkedésű területen található Dubez József telke, ahol 1961-ben régészeti leletek kerültek elő. Az alapárok DNy-i sarkánál emberi csontokra bukkantak, a pince ásásakor pedig, annak ÉK-i negyedében, bronzkori hamvasztásos sírt találtak.¹

¹ Kralovánszky Alán kiszállási jelentése: MNM Adattára 492/1961. XVIII.; Rég. kut. 1961, 17.; SZIM 61. 102. 1—15. (a cserepek nem találhatóak a múzeum raktárában.)

27/19. PANNONIA-PUSZTA: Ⓞ M—A

1943 májusában, leletmentés során Dormuth Árpád 14 sírt tárt fel a Pannonia-pusztai szőlő-hegyen (Pannonia szőlők) felső partsáncában.¹ A X—XI. századi sírok közül csak a 8. sírban talált mellékletet, 2 db S végű hajkarikát.²

¹ Fehér—Éry—Kralovánszky 1962, 941. lelőhely. ² SZIM 11691—11700. (az antropológiai anyag is.); A lelőhelyet és a hajkarikát említi Kralovánszky 1956, 209.; Antropológiai elemzés: Acsádi—Nemeskéri 1958, 347.

27/20. ALSÓ LEDINA: Ⓞ B, Ró, A—Kk

Az Öregfalu Ny-i szélénél, egy enyhén kavicsos löszdombon nagyon szórványosan találtunk cserepeket (*Torma*, 1976.) Egy erősen lekopott felületű, befelé profilált tálperem¹ bronzkori. Néhány darab² római kori, köztük kézzel formált, kihajló fazéknyak; erősen kihajló, szürke tálperem; II—III. századi kavicsos, fekete fazékoldal található. Egy kavicsos-homokos soványítású, vonaldíszes, rózsaszínű fazék oldaltöredéke³ a XIII—XIV. századból való.

¹ SZFM 77. 114. 1. ² SZFM 77. 114. 2—5. ³ SZFM 77. 114. 6.

27/21. DUNAI HŐERŐMŰ: Ⓞ LT

A Benta-patak és a százhalmattai téglagyárhoz vezető országút találkozásánál, a patak K-i partja mellett enyhe domboldalon 1962-ben csatornafektetéskor méhkas alakú gödröt dúltak fel.¹ A gödörben késő kelta kerámián kívül (néhány korongolt, illetve kézzel formált edény; két piros festésű, korongolt töredék; hombártöredékek) kevés állatcsont, kagyló, valamint faszenes, hamus rögök voltak.² Ugyanekkor egy másik méhkas alakú gödröt is megbolygattak. 1964-ben egy LT D-korú, világosszürke, korongolt, egyenes aljú edény töredékei kerültek innen az MNM-be.³ A leletek alapján a lelőhelyen késő kelta településsel számolhatunk.⁴

¹ Kralovánszky Alán jelentése: MNM Adattára 96/1962. VII. ² SZIM 62.78.1—80.9.; Alba Regia 4—5 (1963—1964) 178. oldalon római korinak említve. ³ Debreczeni Béláné ajándéka: MNM RÓ 64.33.1. ⁴ 1963-ban Mozsolics Amália és Thomas Edit a lelőhelyet kora császárkori(?) urnatemetőnek tartották: MNM Adattára 286/1963.

27/22. DUNAFÜRED, ANDRÁS-TANYA: Ⓞ B, LT

1943 márciusában, a Benta-patak D-i partján, gátépítéshez lehorrtak egy kisebb magaslatot az ún. András-tanya közelében. Dormuth Árpád helyszíni szemlélésén kelta lelőhely pusztítását rögzítette,¹ az általa gyűjtött edénytöredékek a SZIM-be kerültek.² Ezek között az LT D periódusra keltezhető cserepeken³ (nagy méretű hombárperem; kihajló peremének belső oldalán körbefutó, bekarcolt vonallal díszített fazéknyak; kihajló peremű tál és nagy urna darabjai) kívül néhány bronzkori alj- és oldaltöredék⁴ is van.

¹ MNM Adattára 118. SZ. III.; SZIM Adattára 540. ² SZIM 11609—11614. ³ SZIM 11611, 11614. ⁴ SZIM 11609—11610.

27/23. Ⓞ ? Ró

Bónis Éva és Soproni Sándor a római út K-i oldalán a mérföldkövek lelőhelyétől (27/10b. sz. lelőhely) kb. 200 m-re egy kisebb római kori épület — feltehetően útmenti őrtorony maradványait figyelte meg a felszínen.¹

¹ Rég. kut. 1967, 29.; Soproni 1970, 91.

27/24. DUNAFÜRED: Ⓞ M—A

A Dunafüredre vezető út építése során, 1943 tavaszán sírokat találtak. Márciusban a Dormuth Árpád által végzett leletmentés ásatás X—XI. századi, köznépi temető 19 sírját hozta napvilágra.¹ A sírok többségében nem volt melléklet, az 1. és 3. sír koponyáján zöld elszíneződést figyelt meg az ásató, a 4. sírből vas késtöredék, a 12. sírből nyitott bronz hajkarika,² a 15. sírből egy félhold alakú csüngő került a SZIM-be.³

¹ SZIM Adattára 540.; Fehér—Éry—Kralovánszky 1962, 940. lelőhely. ² Kralovánszky 1956, 209.; „Pannonia pusztai” lelőhelynévvel szerepel.; Antropológiai elemzés: Acsádi—Nemeskéri 1958, 375. ³ SZIM 11.615—11.629. (antropológiai anyag is.)

27/25. MEGYUNKA-DŰLŐ (KOCsÁNYNÉ DOMBJA): Ⓞ B, LT? Ró Ⓞ

A belterület É-i szélénél emelkedő domb K-i lejtőjének felső harmadán Kralovánszky Alán 1960-ban II. világháborús lövészárokkal megbolygatott, csontvazas sírokat észlelt. Két melléklet nélküli sírt (egy gyerek és egy felnőtt) is feltárt.¹

A domb lejtőjének felső részén és tetején 400 × 150 m-es kiterjedésű területen elsősorban a nagyrévi kultúrához tartozó seprűs és fésűs díszítésű cserepeket,² továbbá késő kelta vagy kora római szürke és barna cserepeket,³ valamint II—III. századi szürke tálperemet és vörös festésű korszak oldaltöredéket⁴ gyűjtöttünk. (*Kovári—Miklós—Torma*, 1978.)

1912-ben a Czeiner-féle szőlőben a nagyrévi kultúrához tartozó két bögrét találtak.⁵

¹ MNM Adattára 74/1961. IV.; SZIM Adattára 541. ² SZFM 78.94.1—4. ³ SZFM 78.94.5—6. ⁴ SZFM 78.94.7—8. ⁵ SZIM 2809—2810.; Bóna 1963, XVI. t. 11, XVIII. t. 4.

27/26. DUNAFÜRED: Ⓞ Ő, LT

A Dunafüredet körülvevő gát É-i részén, a gáttól D-re, kb. 25 m-re 1956-ban földkitermelés közben „két, mintegy 80 cm mélységig lenyúló szabálytalan leásást találtak.” A gödröket Mócsy András feltárta, kézzel formált, bütyökdíszes és ujjbenyomásos durva őskori kerámia mellett egy vörös magkő és több La Tène kori korongolt peremdarab és hombártöredék került elő.¹

¹ MNM Adattára 402. Sz. VII.; Rég. kut. 1956, 8.; A leletanyag sorsáról nem tudunk.

27/27. TÓTH-TANYA: Ⓞ B

A határ É-i szélén emelkedő, igen enyhe lejtőjű löszháton 3—4 elszíneződést figyeltünk meg. Ezekből a vatyai kultúra korai szakaszába tartozó bögrétöredékeket, valamint ujjbenyomkodásokkal és bordával díszített tál- és urnatöredékeket gyűjtöttünk.¹ (*Torma*, 1979.) (13. t. 1.)

¹ SZFM 79.14.1—7.

27/28. OLAJTÁROZÓ: Ⓞ Ⓞ Ró

A római kori kőtábornál (27/6. sz. lelőhely) Ny-ra 800 m-re, a löszfennsík lábánál 1977-ben árokásás közben alig sérült feliratos sírtábla került elő, csak a bázisa és a felirat vége hiányzik. Anyaga mészkő, mag.: 180—160 cm, sz.: 78, vast.: 24 cm. Betűmag.: 6—5 cm. Fent 2 sima, félkörös kiképzésű akroterion között hármasszoros hornyolású tympanonban gorgó, alatta két korintoszi oszlop között négy mellkép, jobbra fent nő, előtte kisfiú, jobb vállán fibulával. Balra fent férfi, jobb vállán szintén fibulával, előtte kislány, kezében alma. A mellképek alatt gyümölcscsel megrakott áldozati háromláb, balra camilla tálkával, jobbra camillus újabb gyümölcset helyez a tripusra. A feliratos mezőt leveles borostyáninda szegélyezi. Hornyolással mélyített, kettős keretelésű mezőben a felirat: D(is) M(anibus) / CL(audius) INGENV(u)S / BVC(inator) COH(ortis milliariae) MAVR(orum) / ET FLA(via) PAVLINA CO(niunx) / VIX(it) AN(nos) XXVI / ET CL(audius) PAVLINVS / [ET CL(audia)] ING[EN]VA / [SIBI VIV(u)S ET C]ONIV(gi) / [ET FILI(i)S SVIS P(osuit)].

A kő közelében két hamvasztásos sír maradványa is látható volt az árok falában, ezekből a II. század második felére keltezhető edénytöredéket szedtünk ki.¹

¹ Rég. kut. 1977, 57.; A kő a Százhalmattai Honismereti Szakkör gyűjteményében van.

***

▼ Ő + B, LT Ⓞ + Ró Ⓞ IM ▼ Kk

Az MNM 1872-ben egy bazaltbaltatöredékét,¹ 1909-ben egy zöldes kőzetből csiszolt kőbaltát² kapott Százhalmattáról. 1959-ben a Duna med-

réből a község D-i részén kikotort sóderben egy nyéllyukas bazaltbaltát találtak.³

1902-ben az MNM Kováts Ivántól többek között széles pengéjű bronztör töredéket, bepödrött szélű bronzlemezeket, spirálcsovecskét és lapos bronzgyöngyöt vásárolt.⁴

1905-ben kelta vaslándzsákat, vaskést, bronzgyöngyöket és övrészeteket vásárolt az MNM.⁵ Hunyady Ilona tévesen százhalmattainak közöl egy vas kannafogót és bronzvöncsöntöredéket,⁶ ezek valójában a Tolna megyei Bátoról származnak.⁷ 1901-ben római és eraviscus pénzeket találtak Battán.⁸

1961-ben Kónig Antal egy százhalmattai szobortalapzatot ajándékozott az MNM-nek.⁹ Mag.: 18, sz.: 22, vast.: 15 cm. A hasáb alakú talapzat anyaga mészkő, emberi lábfej és togaszegély ábrázolásával, alatta háromszoros léctaggal elválasztva a feliratmaradvány: [I(ovi)]O(ptimo) M(aximo) PAT[RI] / [ET ? I]VNON[I]. A második sor alatt újabb háromszoros léctag zárja le a talapzatot, mely egykor egy viszonylag nagyméretű, Jupitert ábrázoló votív szobrot hordozott.

1965-ben a battai Duna-mederről a 1621. és 1622. folyamkilométer között egy díszes bronz pajzsdudor került elő, melyet az MNM vett meg. A fehérfémes bevonatú umbó közepén kiterjesztett szárnyú sas, szélén futó állatok poncolással készített ábrázolása látható.¹⁰

Az MNM 1905-ben egy bronzcsatot és három egygombos, erős profilú fibulát¹¹ is vásárolt Battáról.

Az 1860-as évek első felében honfoglalás kori sír került elő a község határának D-i részén, szántás közben.¹² A leletkörülményekről 1877-ben Csetneki Jelenik Elek annyit tudott kideríteni, hogy a sírban lócsontok is voltak. A leletanyag részben elkallódott, részben egy helyi gazda birtokában találtak őket (szív alakú csüngő és kör alakú vereitek), melyek közül ekkor két kör alakú, közepén bemélyített és ott aranyozott, hátoldalukon két fülecskével ellátott ezüstveretet szerezett meg az MNM számára.¹³ 1877-ben Szalay Ágoston gyűjteményével vásárolta meg az MNM a szív (helyesebben levél) alakú csüngőt és 9 db kisebb, ezüstveretet.¹⁴ A csüngő ezüstlemezből készült, közepén ovális, aranyozott mélyedéssel, felső részén két, „rozettás” fejű szegeccsel erősítették a lószerszámhoz (H.: 10 cm, Sz.: 8 cm). A leletből a szakirodalom Hampel nyomán¹⁵ csak a két veretet és a csüngőt¹⁶ tárgyalta.

1874-ben Würger A. és Halász M. egy enyhén ívelt pengéjű, vékony keresztvasú szablyatöredéket (hüvelymaradványok a pengén) ajándékozott „Batta” lelőhelyről az MNM-nek.¹⁷ A leletet Hampel József után¹⁸ tévesen kapcsolják az előbb tárgyalt honfoglalás kori sírlethez.¹⁹ A szablya Temesvári Ferenc szerint feltehetően XIX. sz.-i!

1881-ben Freund Mária a Dunából kihalászott, a XIV—XV. század fordulóján készült hatágú csillagtaréjos, szíjcsatos vassarkantyút ajándékozott az MNM-nek.²⁰

1902-ben az MNM Kovács Ivántól vásárolt egy XVI. századi, három vájattal ellátott szablyapengét²¹ és egy nyugati típusú, a XVI. század második felében készült kosaras markolatú kardtöredéket,²² továbbá egy XVI. századi, vésett rézveretekkel díszített nyelvű vaskést is.²³

A SZIM 1937-ben egy XV—XVI. századi pallost kapott, amelyet a Duna medrében találtak.²⁴

¹ MNM 190/1872.; Lichtneckert 1893, 284.; Nagy 1904, 89.

² MNM 85/1909. ³ Bud. Rég. XX (1963), 533. ⁴ MNM 26/1905.6—7.; Hampel 1906, 78. ⁵ MNM 26/1905.1—7.; Hampel 1906a, 78. ⁶ Hunyady 1957, 62. Az ő nyomán Stanczik—Vaday 1971, 20. old. is Százhalombattát ír. ⁷ MNM 38/1905.1—8. ⁸ Gohl 1902, 31. ⁹ MNM RR 62.187.1. Kőnig Antal 1977. évi visszaemlékezése szerint a követ Ercsiből hozta. ¹⁰ MNM RR 66.1.1.; Thomas 1970, 32—40.; Thomas 1971, 31—32, XXXIX—XLIV t. ¹¹ MNM 26/1905.8—11.; Patek 1942, 166. ¹² Fehér—Éry—Kralovánszky 1962, 942. lelőhely; Téves az előkerülés évszáma. ¹³ MNM 22/1877.; A tárgyak elvesztek.; Arch. Ért. 11 (1877), 128.; A leletkörülményekről Arch. Ért. 11 (1877),

97—98. ¹⁴ MNM RK 119/1877. tételben. ¹⁵ Hampel 1905, II. 511—512., képen csak a csüngőt közli a 352/B táblán. ¹⁶ Csak a lószerszám-csüngőt említi Fettich 1937, 84. o., LXIX/4. tábla. ¹⁷ MNM 200/1874. = MNM F 57.6763.; Keresztvasa hiányzik. ¹⁸ Hampel 1905, II. 512. ¹⁹ Fehér—Éry—Kralovánszky 1962, 942. lelőhelynél. ²⁰ MNM 34/1881 = MNM F 53.1388.; Hampel 1881, 173. ²¹ MNM 3/1902.1. ²² MNM 3/1902.2. és 7/1902. = MNM F 57.6954. ²³ MNM 17/1902.38. ²⁴ SZIM 10581.; SzSz VII (1937) 70.

1964-ben a százhalombattai erőmű kéményével egy vonalban elsüllyedt római kori hajóról származó bronzedényeket kotortak ki a dunai kavicszátonyból. A leletek a Duna balpartjától 10—20 mére, a Tökölhöz (Pest m. ráckevei j.) tartozó szakaszból kerültek elő.¹

¹ Rég. kut. 1964, 34. Százhalombattai lelőhellyel.; MNM Adattára 332/1965. XXI.